

HISTORIKERN I TIDEN

Synpunkter på bevisproblem i historiografisk forskning

Historiografien, den forskningsgren vars objekt är historieforskningens och historieskrivningens historia, har gamla anor. Under de senaste årtiondena har historieteoretiskt och metodologiskt synnerligen kunniga och intresserade forskare — Ottar Dahl, Rolf Torstendahl och andra — bedrivit sådan forskning på ett sätt som inneburit en stark förnyelse. I ett stimulerande inlägg "Historia som forskningsprocess" har vidare Birgitta Odén ganska nyligen studerat den historiografiska verksamheten, bland annat med hjälp av en fruktbar distinktion mellan individnivå och kollektivnivå, medan Rolf Torstendahl anlagt teoretiska synpunkter på historikerns bundenhet vid sin samtids intellektuella liv. Någon speciell teori och metodlära, som tar fasta just på historiografisk forskning, existerar emellertid inte, ens i rudimentär form. Denna uppsats framträder ej med större anspråk än att något mera systematiskt belysa vissa av den mångfald aspekter den historiografiska forskningen erbjuder och i samband därmed söka göra en del teoretiska klarlägganden. I intressets centrum står bland annat bevisfrågor samt frågor, som rör distinktioner kring utomvetenskaplig respektive inomvetenskaplig historiografi. Den historiografiska litteratur, kring vilken mina resonemang kretsar är nordisk, främst svensk, men i några fall har mycket kända internationella arbeten åberopats.

1

All vetenskaplig forskning är tidsbunden i den meningen att den utgår och måste utgå från ett vid varje given tidpunkt existerande bestånd av redan förvärvat vetande.¹ När man talar om historikerns tidsbundenhet menar man likväl uppen-

¹ En speciell aspekt på detta kommer fram i Rolf Torstendahls konstaterande av omöjligheten att börja något intellektuellt arbete i strikt mening förutsättningslöst, eftersom vi då inte skulle kunna testa de satser vi anser oss komma fram till från våra iakttagelser. *R. Torstendahl, Historikerns bundenhet av sin samtids intellektuella liv. Historikeren og samfundet. Studier i historisk metode* 9 (1973), s. 18.

barligen något annat och mindre trivialt, även om olika uttalanden inte nödvändigtvis behöver taga fasta på exakt samma mening.

I ett föredrag år 1949 yttrade den kände holländske historikern Pieter Geyl

“I should not be surprised if some of you were disturbed to notice how profoundly the views of historians are influenced by contemporary political circumstances or considerations. I think we shall have to accept this—up to a point—as one of the inevitable limitations of history. History cannot be conceived, and it cannot be written or communicated, except from a point of view, conditioned by the circumstances of the historian. One can even argue that, human beings what they are, history can benefit by a close contact of the historian’s imagination, or awareness, with contemporary life.”²

Geyl menar alltså att historikern visserligen i sitt tänkande och i sin framställning med nödvändighet påverkas av samtida politiska omständigheter och överväganden men att denna tidsbundenhet delvis också utgör en styrka.³

Tidsbundenheten kan framhävas olika starkt. Här rör det sig om ett mycket starkt betonde. Detsamma är fallet när Georg Landberg konstaterar att det, som han uttrycker saken, i historieskrivningen inte finns några tomrum mellan myterna. Den som störtar en myt är själv ovillkorligen till en viss grad skaparen av en annan.⁴ Man bör dock här märka att giltigheten av så generella uttalanden självklart begränsas till att gälla vad som i en eller annan mening kan betecknas som större ”omvärderingar”; det stämmer inte i fråga om sådana vederläggningar eller korrigeringar, som är en följd av bättre forskningsteknik, ehuru också dessa, fastän i en annan mening, är tidsbundna.

Vad är det då, närmare bestämt, som gör historikern tidsbunden? På det lämnar historikerna i allmänhet skilda och vaga svar; individuella erfarenheter, tanke kategorier, stämningar och böjelser,⁵ politiska händelser, andliga strömningar, allmänna opinioner och opinionsbildande makter,⁶ miljö och tradition,⁷ teoretiska referensramar i fråga om det samtida intellektuella livet.⁸ Vi kan redan här konstatera att de flesta av dessa svar inte bara pekar på politiska och sociala tidsomständigheter (sådant som jag i fortsättningen kommer att kalla utomvetenskapliga faktorer) utan också — preciserade i viss riktning — lämnar utrymme åt mera inomvetenskapliga sådana, en distinktion som vi får anledning att återkomma till.

² The National State and the Writers of Netherlands History, i *Debates with Historians* (1955), s. 194.

³ Rolf Torstendahl har nyligen konstaterat detsamma i fråga om ett annat slags tidsbundenhet, den intellektuella. A.a., s. 18.

⁴ Den svenska stormakten på sin middagshöjd 1648—1697. En historiografisk skiss: Fryxell och F. F. Carlson. NT 1951, s. 8.

⁵ Senast a.a., s. 8.

⁶ K. Kumlien, *Clios väg* (1966), s. 5.

⁷ O. Dahl, *Norsk historieforskning i 19. og 20. aarhundre* (1959), s. 1.

⁸ *Torstendahl*, a.a., s. 16.

En del svar på frågan är av ett mera betydande intresse. Harald Hjärne framhöll de olika historikergenerationernas skilda "intressen" i betydelsen av deras benägenhet att uppmärksamma respektive gå förbi olika saker i källmaterialet,⁹ något som speglar en tidsbundenhet, som givetvis kan böttna i såväl inomvetenskapliga som utomvetenskapliga faktorer. En annan viktig omständighet, som binder historikern, är forskningsläget i stort och problemsituationen. Man kan möjligen spetsa till detta genom att säga att historikern i en ännu mera grundläggande mening också är bunden av sin vetenskapliga utbildning och vid användandet av en modern vetenskaplig metodik. Men samtidigt måste man då vara klar över att en stor del av forskarens arbete i en speciell mening inte är tidsbundet; jag tänker på det förhållandet som Kjell Kumlien uttrycker så att en stor del av historikerns vardagsarbete har en neutral, utredande karaktär på så sätt att det tillkommer helt oberoende av åsiktsbrytningarna i de principiella spörsmålen.¹⁰

Det är skäl att något mera utförligt stanna vid detta sistnämnda. Det är inte så att en framgångsrik historiografisk forskning i någon mening blir en "dom" över den realhistoriska forskningen. Som Sten Carlsson framhållit ligger det i sakens natur att en historiografisk undersökning, som tar sin utgångspunkt i hur uppfattningen av ett historiskt problem skiftat under trycket av växlande konjunkturer, alltid blir fruktbar, men detta är förenligt med att realhistorisk primärforskning leder till rent faktiska resultat, som är oberoende av varje konjunktur.¹¹ Man kan utöver Carlsson tillägga att dessa resultat för övrigt ofta ligger på ett mera intressant plan än sådant gör som Kumlien förmodligen har i tankarna, då han talar om dess "neutrala, utredande karaktär". I denna mening finns det "tomrum mellan myterna".¹²

Den finländske historikern Olof Mustelin framhåller att alla historiografiska undersökningar i ett avseende ger samma resultat, så till vida att de bevisar de historiska forskningsresultatens relativitet. Att påvisa denna relativitet måste därför enligt Mustelin alltid bli en sekundär uppgift, medan det primära måste bli att påvisa de huvuduppfattningar och metoder, vilka kom till uttryck i de historiska verk, som offentliggjordes under en viss tid samt söka utreda bakgrunden till dem.¹³ Denna tankegång är dock tvivelaktig. Att påvisa de historiska forskningsresultatens relativitet kan aldrig vara någon sekundär uppgift för historiografisk forskning, helt enkelt därför att denna relativitet tar sig en mång-

⁹ Historiska världsbilder, i *Svenskt och främmande* (1908), s. 147 ff. Jämför *H. Valentin*, *Fredrik den store inför eftervärlden* (1937), s. 6 och densammes *Frihetstiden inför eftervärlden* (1964), s. 5.

¹⁰ A.a., s. 186. Med uttrycket "de principiella spörsmålen" tar Kumlien väl närmast fasta på inomvetenskapliga faktorer.

¹¹ Robespierre i nyare historieskrivning, i *Grupper och gestalter* (1964), s. 181 f.

¹² Se ovan s. 88.

¹³ *Studier i finländsk historieforskning 1809—1865* (1957), s. 17.

fald olika uttryck och det är av stort intresse att klarlägga just denna mångfald i alla dess skiftningar. När man, vilket Mustelin anser vara den historiografiska forskningens primära uppgift, utreder bakgrunden till de metoder och huvuduppfattningar, som kommit till uttryck, sysslar man också med något, som i allra högsta grad representerar en relativitet.¹⁴

En viktig aspekt på problemet om historikernas tidsbundenhet framhåller Hugo Valentin, då han i "Den fjättrade Clio" behandlar Michael Rostovtzeffs arbete "Social and economic history of the Hellenistic World" (1941).¹⁵ Rostovtzeff, som var professor i S:t Petersburg före den ryska revolutionen, har en klart negativ inställning till marxismen och över huvud har samtidsföreteelser påfallande ofta på ett eller annat sätt präglat hans vetenskapliga framställningar. Valentin skriver

"Då ju den hellenistiska tiden, de tre århundradena mellan Alexander den store och Augustus, företer slående likheter med vår egen tid, icke minst på det sociala och ekonomiska området, inbjuder själva ämnet till problemformuleringar och synpunkter, inspirerade av vad vi själva upplevt och upplever."

En sådan beskrivning är över huvud relevant i fråga om många historiker i deras förhållande till det förflutna. Utifrån sina förhandenvarande kunskaper om sin samtid menar sig historikern se likheter med denna vid studiet av en gången epok. Detta smittar sedan av sig på hans framställning på så sätt att han väljer angreppspunkter mot sitt material på ett sätt, som han inte skulle ha gjort, om han inte, mer eller mindre medvetet, varit påverkad av samtidsomständigheterna.

När Ottar Dahl i början av sitt arbete om den norska historieforskningens historia stannar inför vilken starkt komplex process historieforskningen är, påpekar han att historikern är beroende av andra "enten i tilslutning eller i oprør".¹⁶ Detta sista förbises stundom men det är lätt att genom exempel visa synpunktens slagkraft. Det är exempelvis ett helt ostridigt faktum att den tyske antikhistorikern Eduard Meyer i sitt arbete "Geschichte des Altertums" är starkt påverkad av marxismen, samtidigt som han negerar den och visar den en anti-patisk inställning. Fryxells strid med Geijer och geijerlärjungarna lämnade honom

¹⁴ Mustelin uttrycker sig synnerligen oklart. Eftersom han talar om "huvuduppfattningar och metoder" är det också möjligt att läsa honom så att han menar att inomvetenskaplig tidsbundenhet ("relativitet") i motsats till utomvetenskaplig är av intresse att vetenskapligt utreda. Oavsett om man tolkar honom på detta sätt gäller dock mycket ofta vad Curt Weibull i ett sakkunnigutlåtande (Scandia 1943, s. 183) framhållit om ett historiografiskt arbete: "Skriften saknar perspektiv. De avhandlade historiska verken ses varken i samband med de uppfattningar av historieskrivningen eller med de politiska och andliga strömningar, som härskade i de tider, då verken tillkommo, synpunkter, som väl i fråga om det behandlade ämnet (det vill säga frihetstiden i 1800-talets svenska historieskrivning) borde ha gett sig av sig själv." — Slutligen kan man tolka Mustelin så att han menar att det är ointressant att konstatera att de historiska forskningsresultaten utmärkes av relativitet, men inte *hur*, det vill säga på vilket sätt, de gör det.

¹⁵ Den fjättrade Clio (1957), s. 39.

¹⁶ A.a., s. 1.

inte opåverkad. Han kom i stället att upptaga mycket av den geijerska historiesynen i sin egen syn på Sveriges historia.¹⁷ I sitt arbete *Från Vasatiden till Frihetstiden* är Erland Hjärke indirekt påverkad av sådana konstitutionellt-politiska idéer i sin samtid, som han personligen starkt ogillar.¹⁸ Exemplet skulle kunna mångfaldigas.

En sak, som i detta sammanhang har sitt givna intresse, är frågan om hur tidsförhållanden och tidsmiljö påverkar historikerns ämnesval. Att i någon form sådan påverkan förekommer är närmast en självklarhet.¹⁹ När Jerker Rosén i en uppsats om historieforskningen vid Lunds universitet tar upp ämnesområde efter ämnesområde, sker det på ett sådant sätt att det måste underförstås, att han menar att den vetenskapliga miljön i Lund ganska starkt påverkat forskarna i deras ämnesval.²⁰ På ett ställe antyder han direkt ett sådant samband, nämligen då han säger att det inte kan råda något tvivel om att det var 1800-talets skandinavistiska idéer, som först väckte forskningen om Skånelandskapens övergång till Sverige och deras försvenskning till liv.²¹ I en historiografisk studie framhåller Ragnar Liljedahl att ett studium av 1860-talets tysk-baltiska historiska litteratur ger en mycket bestämd känsla av att den avser att tjäna den aktuella politiken "lika mycket beträffande ämnesval (min kurs.) som framställning."²²

Rosén och Liljedahl lämnar inga direkta bevis för giltigheten av sina påståenden om påverkan av sådant slag men i sitt historiografiska sammanhang ter sig ändå deras iakttagelser träffande.²³ Många gånger är givetvis påståenden om påverkan av detta slag berättigade.²⁴ Att göra uttalanden med vetenskapliga anspråk på vad som bestämmer historikers ämnesval torde dock som regel vara omöjligt. Alltför

¹⁷ R. Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820—1920* (1964), s. 108.

¹⁸ U. Sjödell, *Kungamakt och aristokrati i svensk 1900-talsdebatt*, HT 1965, s. 43 ff.

¹⁹ Jämför B. Odén, *Clio mellan stolarna*, HT 1968, s. 206.

²⁰ *Fortid og nutid*. XX Bind 1957—1959, s. 141 ff.

²¹ A.a., s. 147.

²² Östersjöprovinsernas svenska tid i den tysk-baltiska historieskrivningen, HT 1929, s. 215.

²³ Om bevisproblematiken vid historiografisk forskning, se vidare nedan s. 99 ff., 109 f.

²⁴ Bengt Hildebrand kan exempelvis förmodas ha rätt i att den allt starkare skilsmässan i det tidigare 1800-talets danska historia mellan danskt och tyskt inspirerade till en historieforskning, som alltmera tog fasta på de slesvig-holsteinska problemen (Rec. av E. Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800, 1931 och Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1943, HT 1949, s. 444.). När Folke Lindberg konstaterar att ryska historiker årtiondena före den ryska revolutionen skrev mycket om den franska revolutionen (*Les cahiers de doléance i historieskrivningen*, HT 1950, s. 91), friskar han endast upp en klassisk historiografisk iakttagelse. Göran Rystad slår fast ett tidsmässigt samband mellan debatten bland historikerna om det kalla krigets uppkomst och natur och den "bipolariserade" världsbildens sönderfall (*Det kalla kriget. Atombomben*, 1970, s. 6). Ehuru Rystad inte direkt säger att det tidsmässiga sambandet också är ett kausalt samband hade förmodligen vid en sådan skrivning få känt lust att jäva honom. Ett paradexempel på samband av denna typ är

många fallor lurar. Att konstatera att det finns en samtidspolitisk bakgrund till att Fredrik Lagerroth från början av sin forskarbana inriktade sig på frihetstiden är över allt tvivel korrekt, för övrigt ett av de antagligen ganska få fall där ett samband av ifrågavarande art är direkt möjligt att bindande bevisa,²⁵ men när det gäller en annan ryktbar frihetstidsforskare står sakerna på ett annat sätt. När Hugo Valentin skriver om Carl Gustaf Malmström avstår han med rätta från lösa konstruktioner av denna art och konstaterar korthugget att orsaken att Malmström kom att göra just frihetstiden till föremål för sitt vetenskapliga livsverk väl närmast var att epoken var utforskad.²⁶

Den vetenskapliga miljön kan givetvis på ett ganska indirekt sätt påverka historikerna i deras ämnesval. Ett karakteristiskt drag hos de lundensiska forskningarna under årtiondena närmast efter sekelskiftet 1900 är att de kom att åsyfta en rehabilitering av centralgestalterna under tiden för det svenska stormaktsväldets fall resp. tiden omkring 1809, Karl XII och Gustaf IV Adolf, vilkas historiska bedömning grundlagts av representanter för andra politiska ideal än deras egna, vilka tagit makten i anslutning till att de lämnade scenen. Det var då, vilket Jerker Rosén konstaterat, naturligt att en tredje svensk monark, om vilken detta sistnämnda också gäller, Erik XIV, skulle komma i intressets centrum.²⁷ Början gjordes år 1908 av Arthur Stille med ett militärhistoriskt arbete om nordiska sjuårskriget. Så småningom uppkom i Lund något av en forsknings-tradition, som kom att omfatta tiden 1560—1568 i stort med representanter som Ingvar Andersson,²⁸ Arthur Attman,²⁹ Sture Arnell,³⁰ Hasse Petrini,³¹ Sture Boiin³² och Jerker Rosén.³³ Några årtionden efter Stilles arbete var väl det

vidare det mellan den svensk-norska unionen 1814—1905 och den så kallade alinska skolan i Uppsala osv., osv.

Ett specialfall av påpekande rörande forskares ämnesval, avseende ett helt lands historieskrivning är det när *Ottar Dahl* framhåller att Norges historieskrivning i sin helhet är särpräglad genom sin koncentration på den inre historien, på folkets, samhällsgruppernas och institutionernas liv och på den politik, som knyter sig till dessa förhållanden (a.a., s. 10). Dahl förklarar denna genomgående inriktning med att den är naturlig för ett land, som åtminstone före 1905 praktiskt taget inte hade någon utrikespolitik utöver unionsproblemen och som inte sedan vikingatiden spelat någon viktig roll i europeiska sammanhang. Det kan alltså inte sägas vara samtidsförhållanden utan fördelningen av tillgång på forskningsuppgifter för dem som vill behandla det egna landets historia, som i stort bestämt ämnesvalen.

²⁵ Härom, se närmare *S. U. Palme*, C. F. Pechlin i andra kammaren 1909, i Kgl. Vetenskaps-samhällets i Uppsala handlingar 8 (1960), s. 356 ff. och *Sjödell*, a.a., s. 4 ff. Se vidare nedan s. 102 f., 109 f.

²⁶ *Frihetstiden inför eftervärlden* (1964), s. 15.

²⁷ A.a., s. 153.

²⁸ Erik XIV (första uppl. 1935), Erik XIV:s engelska underhandlingar (1935).

²⁹ Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik (1944).

³⁰ Die Auflösung des livländischen Ordensstaates (1937), Karin Månsdotter (1951).

³¹ Källstudier till Erik XIV:s och nordiska sjuårskrigets historia (1942).

³² Erik XIV och "säterifrihetens uppkomst", i Studier tillägnade Curt Weibull (1946).

³³ Studier kring Erik XIV:s höga nämnd (1955).

ursprungliga motivet för ämnesvalet — om nu Roséns ganska försiktigt uttryckta bedömning är träffande — inte längre aktuellt, men då var något av en tradition redan etablerad, vilket ju också utgör ett exempel på samspel mellan ämnesval och vetenskaplig tidsmiljö.

När man i mer eller mindre generella termer konstaterar att historikerns arbete påverkas av hans tidsbundenhet, kommer man automatiskt i närheten av frågeställningar som ofta, något oklart, sammanfattas under termen 'objektivitetsproblemet'.³⁴ Utan att ge sig in på någon närmare precisering kan man konstatera att problemet, ur synpunkter som här intresserar, har två skilda sidor.

Den ena vetter åt historiografiens genomlysning av realhistorikerns arbete. Den historiografiska forskningen kan slå fast hur historikern bryter mot objektiviteten genom undersökningar av vad han tar med och vad han inte tar med i sin framställning, av sambandet värderingar-problemval, av hur historiker värderat fakta, om vilka enighet råder, på olika sätt, av hur ofullständiga arkivforskningar påverkat resultaten och så vidare.

Nu är emellertid objektivitetsproblemet detsamma vid historiografisk som vid realhistorisk forskning, ett ganska naturligt förhållande, då dels historiografen arbetar med ett material, som i princip inte är artskilt från det material, varmed realhistorikern arbetar och dels de bevisproblem som historiografen ställs inför också rent principiellt är de samma som de realhistorikern möter.³⁵ Det är därför viktigt att inte glömma att samtidigt som historiografen är en avslöjare, så är han ställd inför samma krav på objektivitet som dem, vilka det är hans uppgift att avslöja.

Antingen det gäller det ena eller det andra, antingen det gäller den realhistoriska objektivitetsproblematiken eller den historiografiska, så är det, när man söker få ett grepp om dessa frågeställningar, anledning att observera ett arbete om objektivitetsproblemet av Göran Hermerén.³⁶ Av särskild vikt i sammanhanget förefaller hans indelning av urvalsproblematiken i olika komponenter: kausala, semantiska, logiska och moraliska, och de systematiska utredningar som är knutna härtil,³⁷ vidare den ingående utredningen om och skiljandet mellan olika objektivitetsbegrepp³⁸ samt slutligen utredningen av skilda kriterier på objektivitet.³⁹

³⁴ Jag återkommer strax närmare till detta.

³⁵ Se vidare nedan s. 103 f.

³⁶ Värdering och objektivitet (1972). Hermerén betraktar endast problemet ur realhistorisk synpunkt, men även rent metodologiskt kommer frågeställningarna att till mycket stora delar bli desamma även för historiografen.

³⁷ A.a., s. 15 ff.

³⁸ A.a., s. 92 ff.

³⁹ A.a., s. 133 ff.

Ämnesavgränsning och disposition kan givetvis vid historiografisk forskning ske på ett mycket stort antal sätt. Den forskningsmetod, som kommer till användning liksom de problem, som möter den historiografiske forskaren blir beroende av hur hans uppgift ställts, eftersom, för att taga ett exempel, analys och beskrivning inte sker på samma sätt då han i sin framställning rör sig på ett mera utpräglat makroplan som då han väljer ett mikroplan. Av denna anledning förefaller det motiverat att göra en kommenterande översikt över olika historiografiska framställningsformer.¹

Som regel möter man i äldre historiografiska skrifter inte någon djupare känsla för historiografins speciella problematik. De är i regel i metodiskt hänseende opretentiösa handböcker, ett slags kronologiskt refererande vetenskapshistorier, som då och då på ett som regel mycket löst sätt kastar fram påståenden om samband mellan historikernas framställningar och förhållanden under deras samtid.² Från en sådan kritik går inte heller Johannes Steenstrups arbete om historieskrivningen under det nittonde århundradet³ helt fritt, ehuru författaren i ett avslutande kapitel höjer sig till sammanfattande omdömen på en annan nivå.

Ett uttryck en problemmedveten historiografisk forskningsinriktning kan taga sig är att man studerar den historiska litteraturen i relation till den filosofiska, vetenskapliga eller kulturella utvecklingen i stort. Ernst Cassirers arbete "The Problem of Knowledge — Philosophy, Science and History since Hegel" (1950) utgör i sitt tredje, åt historieforskningen ägnade huvudavsnitt,⁴ ett klassiskt exempel på en sådan framställning. Han betraktar — i sju kapitel som avhandlar Herder, Niebuhr, Ranke, Humboldt, Taine, Mommsen, Burckardt, Lamprecht, Strauss, Renan och Fustel de Coulanges — historieskrivningens och historieforskningens utveckling som styrd, dels av den allmänvetenskapliga utvecklingen, dels av påverkan från en del stora ismer som romanticism, positivism och historicism. Cassirer hade tidigare i ett arbete om upplysningstidens filosofi bland annat

¹ Att därvid en anspråklös formsystematisering kommer att trotsas av övergångsformer och av förhållandet att samma forskningsprodukt, betraktad ur något olika aspekter, kan illustrera skilda framställningsformer, är självklart och kräver inga närmare kommentarer.

² Detta gäller bland annat *Rørdams* doktorsavhandling från 1867 om historieskrivningen i Danmark och Norge sedan reformationen. Liknande omdömen måste fällas om *F. Schiern*, *Histeskrivningens Udvikling*, i *Historiske Studier* (1856), *F. X. von Wegele*, *Geschichte der deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus* (1885), *J. Acton*, *German schools of history*, *English Historical Review* 1886, *O. Lorentz*, *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben*, I—II (1886—1891), *J. Steenstrup*, *Histeskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede* (1889) och *J. Jameson*, *History of historical writing in America* (1891).

³ Sv. övers. 1922.

⁴ s. 217—325.

studerat historicismens uppkomst mot bakgrunden av den filosofiska situationen.⁵ Friedrich Meinecke ägnar en magistral avhandling åt en långt mera ingående framställning av samma ämne.⁶ Själv starkt påverkad av en stor intellektuell tidsrörelse — positivismen — är Eduard Fueter när han skildrar hela den nyare tidens historieskrivning på bred bas.⁷ I Sverige kan Ludvig Stavenow sägas företräda en forskningsinriktning, som påminner om den som senare möter hos Cassirer, då han i en uppsats från 1913 skildrar den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning, kulminerande i Erik Gustaf Geijers utveckling till sin fulla mognad som historiker, mot bakgrunden av den påverkan den samtida filosofien utövat.⁸

I Benedetto Croces kända arbete om historieskrivningens teori och historia skildras i princip hela historieforskningens historia mot bakgrunden dels av kulturhistorien, fattad i en mycket vid mening, dels av den filosofiska utvecklingen under olika epoker.⁹ I ett svenskt, översiktligt arbete har Kjell Kumlien också betraktat historieskrivningens utveckling i dess samspel med kulturhistorien i en vid mening, dock ej som Croce förankrad i någon speciell filosofisk doktrin.¹⁰ Ett exempel på ett historiografiskt arbete, som ur ett snävare perspektiv anknäper till en filosofisk utvecklingslinje möter i Rolf Torstendahls doktorsavhandling, där författaren studerar vetenskapssynen hos ett antal svenska historiker under 1800-talet och början av 1900-talet i dess inriktning mot en alltmera utpräglad empirism.¹¹ Något speciella aspekter, som dock kan kallas historiografiska, är företrädda i en uppsats av Bengt Hildebrand, vilken undersöker utvecklingen mot en djupgående förändring inom svensk biografisk litteratur, som innebär att oscarismens förtecken uppges under inverkan av bland annat modern psykologi, särskilt i dess freudianska form.¹²

Det finns talrika exempel på historiografiska framställningar, som utan att fasthålla någon speciell filosofisk eller vetenskapshistorisk aspekt, betraktar historieforskningen i stort inom ett visst område och/eller under en viss tid. Hit hör Ellen Jørgensens båda avhandlingar om den danska historieskrivningen,¹³

⁵ Die Philosophie der Aufklärung (1932), kap. "Die Eroberung der geschichtlichen Welt", s. 263—312.

⁶ Die Entstehung des Historismus, I—II (1937).

⁷ Geschichte der neueren Historiographie (1911).

⁸ Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning. Några synpunkter, GHÅ 1913, s. 3 ff.

⁹ Teoria e storia della storiografia (1913).

¹⁰ Clios väg (1966).

¹¹ Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920 (1964).

¹² Klimatväxlingen i modern svensk biografi. Exemplifiering och synpunkter, PHT 1959, s. 97 ff.

¹³ Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (1931) och Historiens studium i Danmark i det 19. Aarhundrede (1943).

Gustaf Jacobsons studie i svensk historiografi av år 1945,¹⁴ Olof Mustelins skrift om 1800-talets finska historieskrivning,¹⁵ Ottar Dahls arbete om norsk historieforskning¹⁶ samt G. P. Goochs stora verk om den europeiska historieskrivningen under 1800-talet.¹⁷ Vid behandling av historieforskningen i stort, geografiskt och tidsmässigt avgränsad, kan givetvis ytterligare inskränkningar komma i fråga. Man kan studera den inom en viss litteratur,¹⁸ ett visst vetenskapligt organ,¹⁹ eller ett visst lärosäte.²⁰ Sysslandet med ett helt lands historieskrivning leder lätt fram till studiet av ett folks eller en grups historiebild, i den mån man kan konstatera existensen av en sådan. Ett kapitel i Hugo Valentins "Den fjättrade Clio"²¹ liksom ett par skrifter av den engelske historikern Herbert Butterfield²² erbjuder exempel på denna typ av historiografisk framställning.

Ett av de vanligaste och mest naturliga sätten att bedriva historiografisk forskning är att följa en märklig individs öden under en längre tid i historisk litteratur, som tillkommit under skiftande politiska system och konjunkturer. I regel följes då vederbörande inom sitt eget lands, eventuellt också i någon mån andra länders, historiska litteratur. Kända verk av Pieter Geyl och Hugo Valentin hör till denna forskningstradition²³ liksom arbeten av Georg Landberg²⁴ och Karl-Gustaf Hildebrand.²⁵ I detta sammanhang bör också nämnas uppsatser av Sten Carlsson om Robespierre i historieforskningen²⁶ och av Sture Bolin om synen på Gustav IV Adolf.²⁷ Inskränkningar i en arbetsuppgift av denna typ kan ske på olika sätt, till exempel genom att blott studera huvudpersonen, betraktad av en viss ideologi²⁸ eller genom att inrikta framställningen på ett speciellt historiografiskt delproblem.²⁹ En uppsats om polska historikers syn på Karl X Gustaf av Adam Heymowski har den bakgrunden att författaren av motiv, som helt står i den

¹⁴ Från Geijer till Hjärne (1945).

¹⁵ Studier i finländsk historieforskning 1809—1865 (1957).

¹⁶ Norsk historieforskning i 19. og 20. aarhundre (1959).

¹⁷ History and Historians in the Nineteenth Century (1913).

¹⁸ R. Liljedahl, Östersjöprovinsernas svenska tid i den tysk-baltiska historieskrivningen, HT 1929, s. 197 ff.

¹⁹ L. Stavenow, Historisk Tidskrift och den historiska vetenskapen i vårt land under ett halvt sekel, HT 1931, s. 1 ff.

²⁰ J. Rosén, Historieforskningen vid Lunds universitet, Fortid og nutid, XX. Bind (1957—1959), s. 141 ff.

²¹ Revisionen av den tyska historiebilden, s. 75 ff.

²² The Whig Interpretation of History (1950), Man on His Past (1955).

²³ Napoleon, For and Against (1949), i sv. övers. Napoleon — hjälte eller tyrann? (1967). Fredrik den store inför eftervärlden (1937). Den fjättrade Clio (1957), uppsatserna om Napoleon och Bismarck.

²⁴ Gustaf III inför eftervärlden (1968).

²⁵ Till Karl XII-uppfattningens historia, HT 1954, s. 353 ff. och 1955, s. 1 ff.

²⁶ Robespierre i nyare historieskrivning, i Grupper och gestalter (1964), s. 169 ff.

²⁷ Gustaf IV Adolf i svensk historisk opinion, i Från Tacitus till Tage Erlander (1963), s. 189 ff.

²⁸ G. Jacobson, Karl XII i götisk historieskrivning, KFÅ 1941, s. 120 ff.

²⁹ P. Geyl, The French Historians and Talleyrand, i Debates with Historians (1955), s. 198 ff.

realhistoriska forskningens tjänst, vill förfäktat tesen att en annan historiker, Bohdan Kentschynskij, i sitt vetenskapliga författarskap varit alltför kategorisk och generaliserande i sina omdömen om äldre polska historieskrivare.³⁰ Uppsatsen representerar en övergångsform till kortare historiografiska utredningar, gjorda i realhistoriska sammanhang och syften för att stödja sina åsikter genom att teckna en historiografisk utveckling som en bakgrund för sin egen framställning eller för att visa att något en annan forskare sagt är felaktigt eller åtminstone mindre relevant eller av mindre central betydelse.

Från personhistoriografi är steget ofta inte långt till epokhistoriografi, utforskandet av en epoks eller ett skedes öden i den historiska litteraturen. En dominerande gestalt kan för övrigt i så hög grad präglat ett skede, att man kan tala om ett slags historiografisk övergångsform.³¹ Som ett exempel på detta kan vi se Georg Landbergs "Gustaf III inför eftervärlden". Kända produkter av ambitionen att historiografera ett skede möter i en annan skrift av Landberg, som ur sådan synpunkt behandlar den svenska stormakten,³² samt i en studie av Hugo Valentin om frihetstiden.³³ En möjlig inskränkning i en forskningsuppgift av denna typ är det fråga om när forskaren behandlar ett skede ur synpunkten av hur det bedömts av ett visst efterföljande skede.³⁴

Det visar sig ofta resultera i givande undersökningar, när den historiografiske forskaren begränsar sig till att skildra synen på ett visst problem eller en viss företeelse, som då rimligtvis bör kunna skildras mera ingående, utförligt eller brett än synen på ett helt skede. Det är inte möjligt att ens i mycket grova drag systematisera de typer av problem och företeelser det kan bli fråga om att analysera. Möjligheterna är naturligtvis otaliga och det är just i utväljandet av en viss företeelse eller ett visst problem till forskningsobjektet i insikten att detta kan komma att visa sig historiografiskt givande, som forskaren visar en del av sin skicklighet. Det är lätt att illustrera mångfalden av möjligheter genom att presentera en provkarta. Det kan röra sig om uppkomsten av en statsbildning,³⁵ ett krigsutbrott,³⁶ ett par statsmakter eller samhällsskikt i konkurrens eller samverkan,³⁷ en speciell åsikt i historieforskningen,³⁸ en bestämd persons handlande

³⁰ A. Heymowsky, Karl X Gustaf och den polska historieskrivningen, KFÅ 1957, s. 31 ff.

³¹ Synpunkter på detta finns i Landbergs Gustaf III inför eftervärlden, s. 7.

³² Den svenska stormakten på sin middagshöjd. En historiografisk skiss. NT 1951, s. 8 ff, 89 ff.

³³ Frihetstiden inför eftervärlden (1964).

³⁴ Ett exempel härpå utgör T. Höjer, Frihetstiden i 1800-talets svenska historieskrivning, HT 1940, s. 261 ff.

³⁵ P. Geyl, The National State and the Writers of Netherlands History. Debates with historians 1955, s. 179 ff.

³⁶ I. Damgaard-Petersen, Nogle synspunkter på årsagsforløbet ved udbrudet af 2 verdenskrig, DHT 1968, s. 129 ff.

³⁷ U. Sjødell, Kungamakt och aristokrati i svensk 1900-talsdebatt, HT 1965, s. 1 ff.

³⁸ C. A. Hessler, 'Aristokratfördömandet'. En riktning i svensk historieskrivning. Scandia 1943, s. 209 ff.

i ett visst läge eller ställd inför en viss typ av problem,³⁹ tyngdpunkten på en viss sida i en utveckling,⁴⁰ en viss källtyp,⁴¹ ett visst tillstånd mellan stormakter⁴² eller en social rörelse.⁴³ Det är givetvis möjligt att behandla ett större, mera omfattande historiografiskt ämne eller en större mängd företeelser, om forskaren inskränker sig till att endast undersöka dem, betraktade av ett visst slags litteratur, till exempel skolböcker eller vetenskapliga arbeten av en mera översiktlig karaktär. Härpå erbjuder studier av Herbert Tingsten och Ottar Dahl exempel.⁴⁴

En helt annan variant av historiografi är det fråga om, då historiografen låter en bestämd historiker eller bestämda historiker stå i centrum för intresset. Detta sätt att forska är givetvis motiverat, om undersökningsobjektet är en betydande historiker, som i sin vetenskapliga produktion behandlat en mängd intressanta ämnen och/eller ett stort centralt problem. Det är självfallet ibland också av intresse att undersöka åsikter och teorier hos en betydande skola eller grupp. Ett par representativa nordiska arbeten av det förra slaget har vi i Bengt Henningssons Geijeravhandling⁴⁵ och i Knut Myklands korta men viktiga skrift om Ernst Sars.⁴⁶

En typ av historiografisk forskning, som i ganska stor utsträckning skiljer sig såväl från den sist redovisade som från de tidigare dryftade är den som har benämnts källkritisk historiografi,⁴⁷ det vill säga den historiografi som ägnar "ett minutiöst studium åt forskarens förhållande till källmaterialet: materialval, källbehandling, fastställande av fakta".⁴⁸ Exempel på arbeten av denna typ, där enligt Birgitta Odén också miljön spelar en helt underordnad roll, är Sture Bolins arbete om Nordens äldsta historieforskning av år 1931 och Gunnar T. Westins doktorsavhandling om historieskrivaren Olaus Petri från år 1946.

Jag skall uppehålla mig något mera ingående vid denna typ av historiografisk framställning än vad Birgitta Odén har gjort. Principiellt sett tycks det även föreligga ganska betydande beröringspunkter mellan historiografi av detta slag och övrig.⁴⁹ Gunnar Westins avhandling utgör exempelvis vad avser miljöns

³⁹ G. Sjöberg, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i äldre historieskrivning, KFA 1946, s. 7 ff.

⁴⁰ H. Valentin, Det sociala momentet i historieskrivningen om 1772 års statsvälvning, Scandia 1941, s. 1 ff.

⁴¹ F. Lindberg, 1789 års cahiers de doléance i den historiska litteraturen, HT 1950, s. 86 ff.

⁴² G. Rystad, Det kalla kriget. Atombomben (1970), s. 7 ff.

⁴³ G. Rystad, Amerika (1969), s. 104 ff.

⁴⁴ H. Tingsten, Gud och fosterlandet (1968). Dahl, Norsk historieforskning — — —. Dahls motivering härför, a.a., s. 2.

⁴⁵ Geijer som historiker (1961).

⁴⁶ Grandeur et décadence (1955).

⁴⁷ B. Odén, Historia som forskningsprocess, Scandia 1973, s. 153.

⁴⁸ Odén, l.c.

⁴⁹ Det följande är ej att uppfatta som någon polemik mot Odén, vilken ej närmare gått in på dessa frågor.

inverkan knappast alltigenom vad som av Odén klassificerats som källkritisk historiografi. Visserligen har han huvudsakligen måst inskränka sig till att behandla frågor om källmaterial och metod,⁵⁰ men han intresserar sig också för svenska krönikan i den mån den ger uttryck för sin författares inställning till samtidspolitiska frågor. Särskilt vill Westin behandla i vad mån krönikan kan betraktas som en form för Olaus Petris uppgörelse med Gustaf Vasa.⁵¹ Det torde stå klart att något strikt isärhållande mellan källkritisk och "icke-källkritisk" historiografi här inte varit möjligt eller önskvärt. Ju närmare Westin i sin analys befinner sig krönikans slutår 1520, desto mera självklar relevans erhåller ett sådant konstaterande.

Det är i själva verket naturligt att det existerar övergångsformer mellan källkritisk och annan historiografi. Analysen av sådana ting som materialval, källbehandling och fastställande av fakta kan ofta fullständigast först genom en parallell analys av forskarens eller historieskrivarens miljö. Såväl inomvetenskapliga som utomvetenskapliga influenser, som utgör en del av hans miljö, påverkar honom ofta ganska djupt ned i hans detaljbehandling av sitt material. Detta kan studeras bland annat i Ragnar Liljedahls studie över den baltiska historieskrivningen. Halvdan Kohts sagaforskningar exemplifierar en annan sida av det relativa i särskiljandet mellan källkritisk och övrig historiografi; han grupperar sagorna inte bara efter deras källsammanhang utan också efter så miljöbetonade faktorer som deras partiställning och historiska filosofi.

3

En viktig typ av historiografi, som självfallet kan vara företrädd inom de flesta av de olika typer av sådan forskning med avseende på ämnesavgränsning vi i det föregående studerat,¹ representeras av försöken att hävda ett samband mellan de vetenskapliga texter historikerna presterar och de politiska och sociala värderingar de kommit att förvärva under de speciella förhållanden de levt. I den historiografiska litteraturen har en mycket stor mängd (försök till) sådana sammankopplingar skett. Ett viktigt förhållande, som så vitt jag känner till hittills ej uppmärksamrats men måste tagas upp i detta sammanhang, är att den historiografiska forskningen aktualiserar speciella bevisproblem. Det är inte min avsikt att här kunskapsteoretiskt dryfta sådana problem. Låt mig endast säga att ett generellt krav, som ställs i all vetenskap, är antingen att de slutsatser forskaren

⁵⁰ Förordet, s. V f.

⁵¹ A.a., s. VI. Dessa frågor har Westin dock inte gjort till föremål för någon samlad framställning.

¹ Se ovan s. 94 ff.

presterar skall tautologt impliceras av de argument han fört fram för dem eller att dessa argument skall göra slutsatsernas sanning sannolik. Det är i det övervägande antalet fall det sistnämnda det blir tal om i realhistorisk forskning² och där uppehålls också kravet, ehuru historieteorien ännu ej lyckats prestera några allmänt accepterade kriterier på sådan sannolikhet. I realhistorisk forskning *argumenterar* man alltid för sannolika påståenden (påståenden som man vill göra sannolika), man nöjer sig inte med deras faktiska subjektiva förmåga att övertyga. I den historiografiska litteraturen sker emellertid mycket ofta just detta. Jag skall med en handfull exempel illustrera det sagda.

Georg Landberg skriver om F. F. Carlsons arbete "Sveriges historia under konungarna av pfalziska huset" att vid skildringen av åren 1660—1672 sympatiens tyngdpunkt ligger på "fridens lugn" och inre arbete, vilket är naturligt då Carlson i den svenska nationalliberalismens anda började sammanställa sitt arbete under Krimkrigets och de slesvig-holsteinska krisernas tid.³ Landberg menar alltså här att förhållandet att Carlson började sammanställa sitt arbete i nationalliberalismens anda under ifrågavarande tid utgjorde en nödvändig betingelse (nödvändiga betingelser) för att det skulle erhålla just den utformning det erhöi, men han argumenterar ej för sin tes utan nöjer sig med sagda konstaterande.

Några sidor längre fram kommenterar Landberg en senare del av Carlsons verk sålunda.

"Det är en händelse som ser ut som en tanke, att de båda delar i Carlsons verk, som omfattar tiden 1680—89 och som utkommo 1874 och 1875, uppenbarligen äro samman skrivna under tiden efter fransk-tyska kriget 1870—71, då Sverige förberedde en politisk orientering åt det nya Tyska riket i motsats till tidigare franska sympatier, då den politiska skandinavismen ebbat ut och då samtidigt Oscar II:s Sverige satte fred, sparsamhet och — i den mån det kunde vara därmed förenligt — ett starkt försvar som ledstjärnor. Man kan inte påstå att författaren skriver in de moderna problemen i 1600-talets historia, men att de aktuella idealen stundom färgat av sig på omdömen och värderingar kan knappast betvivlas."⁴

Det förefaller som om Landberg själv oroats inför sin konstruktion och därför tillagt den sista modifierade meningen. Men det hjälper inte. Tillstymmelse till bevis eller argumentering saknas fortfarande.

På 1860-talet inträdde ett ökat intresse inom historieskrivningen för Gustaf III. Georg Landberg kommenterar denna företeelse på följande sätt.

² När jag i fortsättningen talar om 'bevisning' avser jag, om inget annat sägs, 'sannolikhetsbevisning'.

³ NT 1951, s. 15.

⁴ A.a., s. 20.

”Tiden omkring 1860-talet inbjöd ju också genom sina omvälvande politiska händelser i Europa, Amerika och Ostasien till historiska nyprövningar. I Sverige medförde religiösa, industriella och socialpolitiska förskjutningar en friskhet i synpunkterna, som på skilda områden måste få sin avspeglning. Representationsreformen 1865 och den slutliga sociala utjämningen stimulerar intresset för liknande problem under Gustaf III:s tid. Likaså kan det nog inte förnekas att 60-talets svenska kungagestalt, Carl XV, från flera synpunkter var ägnad att bringa kung Gustaf i åtanke och skänka vissa tankeställare vid ställningstagandet till dennes personliga charme och moraliska nihilism. Ett utblomstrande konservativt junkerdöme med rojalistisk färg bröt sig mot en konstitutionalistisk liberalism, som vid vissa tillfällen med framgång bjöd det mera personligt färgade kungadömet spetsen.”⁵

De av Landberg framdragna faktorerna är alla sådana, vilkas existens kan tänkas sätta fantasien i rörelse vid sökandet efter en förklaring, men något mer är de inte.

I sin Robespierrestudie förklarar Sten Carlsson Adalbert Wahls Robespierreuppfattning med att han var en god son av det wilhelmska Tyskland.⁶ Ehuru Carlsson har förtjänsten av att i detta sammanhang ha framhållit att diskussionen om Robespierre, då den gick utom Frankrikes gränser, lösgjorde sig från dualismen mellan anhängare och motståndare (”dantonister”),⁷ är likväl de skäl han andrar för sin mening i fråga om Wahl såsom dennes framhållande av antianarkism, statsnytta och politisk centralism i samband med Robespierre ej mer än utgångspunkter för ett förklaringsarbete.

I en uppsats ”Nuet och historien”⁸ kommer Hugo Valentin in på den framställning Eduard Meyer i sin ”Geschichte des Altertums” ger av tiden från perserkrigens slut till peloponnesiska kriget. Han hävdar att bakom Meyers Themistokles — den skicklige maktpolitikern, som insåg de utrikespolitiska faktorernas allt överskuggande betydelse — spåras Bismarcks drag.⁹ Ehuru Meyer själv i samma arbete uttryckligen liknat Perikles vid någon av 1800-talets stora engelska parlamentariker — Valentin skyndar sig att gissa på Gladstone — rör det sig i fråga om Themistokles och Bismarck inte om annat än ett löst antagande, vilket dessutom om det skulle vara sant — det vill säga att om Meyer då han skrev verkligen hade Bismarck i tankarna — inte närmare upplyser om på vilket sätt Meyers nära samtid har påverkat hans framställning.

Under sådana förhållanden är det givetvis värdefullt när forskare, vilket ibland sker, uttryckligen påpekar frånvaron av samvariation. I sin Karl XII-historiografi påtalar Karl-Gustaf Hildebrand att den renässans för Karl XII-minnet man i

⁵ Gustaf III inför eftervärlden, s. 43.

⁶ Grupper och gestalter, s. 178.

⁷ L.c.

⁸ Den fjättrade Clio (1957), s. 5 ff.

⁹ A.a., s. 36.

samband med statsvälvningen 1772 kunde haft anledning att vänta, uteblev.¹⁰ I samma uppsats påpekar han också att Karl XII-minnet spelade en obetydlig roll i oppositionen mot 1812 års politik liksom i 1840-talsskandinavismen och i fråga om propagandan i samband med Krimkriget.¹¹ Pieter Geyl, som över huvud är ytterst försiktig med att spåra samtidspåverkningar av politisk natur hos historikerna, påpekar i sin Napoleonbok att det knappast existerade något starkare samband mellan att vara dreyfusard och att vara negativt inställd till kejsaren,¹² ett viktigt påpekande eftersom ett studium av attityden till Dreyfus och Napoleon var för sig skär djupt i fransk politisk uppfattning.¹³

Att verkligen prestera bevis för påverkan av den typ, varom här är fråga, är i själva verket ofta inte så lätt. Först och främst måste ett för syftet gynnsamt källäge vara för handen, vilket emellertid allt emellanåt inträffar. Ett exempel på detta erbjuder Fredrik Lagerroths tidiga frihetstidsforskningar. Här kan klara bevis sägas föreligga för tesen att den samtida politiska miljön — Staaffliberalismens och borggårdskrisens miljö — inte bara i betydande utsträckning påverkat utformningen av Lagerroths vetenskapliga produktion under åren 1909—1915 utan också spelat en avgörande roll för hans beslut att välja frihetstiden till ämne för det licentiatstudium, som så småningom resulterade i hans bekanta doktorsavhandling "Frihetstidens författning".¹⁴ Lagerroth har själv omtalat att hans beslut att välja ett frihetstida licentiatämne daterar sig från det tillfälle, då han genom ett inlägg i Dagens Nyheter i mars 1909 ingrep i efterspelet till en riksdagsincident, där statsminister Arvid Lindman och liberalen Carl Carlsson Bonde spelade huvudroller, och det existerar inga källkritiska skäl att tvivla på hans uppgifter. Under tiden från 1909 fram till sin disputation publicerade han artiklar i vetenskapliga organ, där han i positiv anda kommenterade det frihetstida statslivet under jämförelser med samtidens politiska liv, där han ständigt tar parti för parlamentarismen mot den personliga kungamakten.

I sin doktorsavhandling vill Rolf Torstendahl fixera vilka impulser, som omkring 1845 intellektuellt präglat F. F. Carlson. Han kommer fram till följande: spekulativ teism, Geijers och Rankes religiositet, vördnad för staten och betoning av statsmaktens upphöjdhet, den julimonarkiska frihetsideologien och näringsfliten och den engelska industrialismens blomstring på det individuella initiativets grund

¹⁰ HT 1954, s. 362. Hildebrand avstår från att försöka förklara detta. Han säger endast att "av många skäl" uteblev den ifrågasättande reaktionen.

¹¹ HT 1954, s. 380.

¹² Napoleon — hjälte eller tyrann?, s. 103.

¹³ I en artikel "Den napoleonska legenden", som för övrigt delvis utgör en recension av Geyls arbete, påpekar *Herbert Tingsten* att de enda klara fallen av samtidspolitisk påverkan på historikerna ligger på 1830- och 1840-talen (*Idéer och genier*, 1953, s. 10). För senare tid konstaterar Tingsten att det i allmänhet inte går att fastställa några samband (*A.a.*, s. 11).

¹⁴ *S. U. Palme*, C. F. Pechlin i andra kammaren 1909, s. 356 ff. *U. Sjödell* i HT 1965, s. 4 ff.

tillsammans med dess sociala baksida.¹⁵ I huvudsak kan han också styrka dessa influenser genom för syftet relevant källmaterial; främst dagböcker, brev och en historiefilosofisk uppsats.¹⁶

I sin avhandling om norsk historieforskning behandlar Ottar Dahl på några ställen relativt utförligt skandinavismens inverkan på norska historiker.¹⁷ Han lyckas också styrka sina teser om sådan påverkan med hjälp av ett för syftet relevant material — föredrag, politiska broschyrer, brev, memoarer, yrkesverksamhet och annat — med vilket han handskas i enlighet med de källkritiska och metodiska principer, som gäller inom vanlig realhistorisk forskning. I samma arbete för Dahl tillbaka Halvdan Kohts intresse för bonderesningar i Norges historia på hans nationella och demokratiska ideal.¹⁸ På grund av Kohts omfattande författarskap av historievetenskaplig, politisk och allmänpublicistisk art föreligger ett material, som använt på rätt sätt, styrker den av Dahl förfäktade tesen.

Givetvis är det inte möjligt att prestera några mera generella uttalanden om hur bevismaterial för samtidspolitisk påverkan på historikerna i deras produktion skall vara beskaffat. Det tycks emellertid vara slående ofta som det är berättigt att konstatera att det rent allmänt är av samma typ och av samma slag som det bevismaterial, som kommer till användning vid realhistorisk forskning. Det ter sig inte heller alldeles lätt att tänka sig några grundläggande hänseenden, i vilka de principiellt och teoretiskt skulle skilja sig från varandra. Som ett enda exempel kan det noteras hur påfallande det är att Karl-Gustaf Hildebrand i sin Karl XII-studie når resultat därigenom att han disponerar ett rikt differentierat källmaterial av en typ, som ofta är värdefull också vid realhistorisk forskning, såsom brev, idéhistoriska skrifter, (med Karl XII) samtida historieverk, historikers arbetsanteckningar, litterära källor, memoarer, källor som belyser den samtida propagandan, familjetradition, politiska stridsskrifter från den tid historikerna skrev sina verk och anteckningar av dagbokscharaktär.

Man har antagit att vid realhistorisk forskning förklaringen av (enskilda) händelser eller fenomen ibland sker med stöd av ett antaget, mera övergripande (tendens) förhållande, som kan ges en generell formulering i ett påstående som exempelvis:

Regimer som börjar under en kris, vilken ännu ej kulminerat, blir kortvariga (tenderar att bli kortvariga).

Att då en viss regim, som börjat under sådana förhållanden, snabbt föll samman, betraktas som beroende av att påståendet om det övergripande (tendens) förhål-

¹⁵ Källkritik och vetenskapssyn, s. 147.

¹⁶ A.a., s. 142 ff.

¹⁷ I synnerhet s. 102 ff.

¹⁸ A.a., s. 264.

studerat historicismens uppkomst mot bakgrunden av den filosofiska situationen.⁵ Friedrich Meinecke ägnar en magistral avhandling åt en långt mera ingående framställning av samma ämne.⁶ Själv starkt påverkad av en stor intellektuell tidsrörelse — positivismen — är Eduard Fueter när han skildrar hela den nyare tidens historieskrivning på bred bas.⁷ I Sverige kan Ludvig Stavenow sägas företräda en forskningsinriktning, som påminner om den som senare möter hos Cassirer, då han i en uppsats från 1913 skildrar den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning, kulminerande i Erik Gustaf Geijers utveckling till sin fulla mognad som historiker, mot bakgrunden av den påverkan den samtida filosofien utövat.⁸

I Benedetto Croces kända arbete om historieskrivningens teori och historia skildras i princip hela historieforskningens historia mot bakgrunden dels av kulturhistorien, fattad i en mycket vid mening, dels av den filosofiska utvecklingen under olika epoker.⁹ I ett svenskt, översiktligt arbete har Kjell Kumlien också betraktat historieskrivningens utveckling i dess samspel med kulturhistorien i en vid mening, dock ej som Croce förankrad i någon speciell filosofisk doktrin.¹⁰ Ett exempel på ett historiografiskt arbete, som ur ett snävare perspektiv anknyter till en filosofisk utvecklingslinje möter i Rolf Torstendahls doktorsavhandling, där författaren studerar vetenskapssynen hos ett antal svenska historiker under 1800-talet och början av 1900-talet i dess inriktning mot en alltmera utpräglad empirism.¹¹ Något speciella aspekter, som dock kan kallas historiografiska, är företrädda i en uppsats av Bengt Hildebrand, vilken undersöker utvecklingen mot en djupgående förändring inom svensk biografisk litteratur, som innebär att oscarismens förtecken uppges under inverkan av bland annat modern psykologi, särskilt i dess freudianska form.¹²

Det finns talrika exempel på historiografiska framställningar, som utan att fasthålla någon speciell filosofisk eller vetenskapshistorisk aspekt, betraktar historieforskningen i stort inom ett visst område och/eller under en viss tid. Hit hör Ellen Jørgensens båda avhandlingar om den danska historieskrivningen,¹³

⁵ Die Philosophie der Aufklärung (1932), kap. "Die Eroberung der geschichtlichen Welt, s. 263—312.

⁶ Die Entstehung des Historismus, I—II (1937).

⁷ Geschichte der neueren Historiographie (1911).

⁸ Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning. Några synpunkter, GHÅ 1913, s. 3 ff.

⁹ Teoria e storia della storiografia (1913).

¹⁰ Clios väg (1966).

¹¹ Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920 (1964).

¹² Klimatväxlingen i modern svensk biografi. Exemplifiering och synpunkter, PHT 1959, s. 97 ff.

¹³ Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (1931) och Historiens studium i Danmark i det 19. Aarhundrede (1943).

Historiker tillhöriga ett folk som känner sig riskabelt beroende av en stormakt, tenderar att frekvent betona denna makts aggressiva tendenser i den geografiska riktning, som berör det egna landet.

Om sådana generaliseringar har uppträtt i den historiografiska forskningsprocessen, är de avsedda som förklaringar till enskilda historikers ställningstaganden. Men några försök att bevisa generaliseringarnas hållbarhet brukar inte redovisas. I en del fall går säkert sådana bevis heller inte att prestera.

Birgitta Odén har om historiografiska undersökningar av den typ som möter exempelvis i Hugo Valentins båda arbeten "Fredrik den store inför eftervärlden" och "Den fjättrade Clio" sagt att "analysen får slagkraft genom att genomföras över tid — som studier över samvariation mellan de historiska arbetenas ideologiska grundstruktur och tidslägets politiska positioner".²⁵ Styrkan i undersökningar av det slag som "Fredrik den store inför eftervärlden" representerar, är, tänker man sig då, just det långa tidsperspektivet. I gynnsamma fall bör man kunna se vilka skilda förutsättningar de olika politiska och ideologiska miljöerna, följande efter varandra i tiden, hade att ge en bild av till exempel Fredrik den store. Detta ger i så fall dubbelkunskap över ett mycket brett fält, dels om Fredrik den store, dels och framför allt om de miljöer, i vilka de olika uppfattningarna om honom spirade. Denna av Valentin och andra använda metod bör då, det ligger i sakens natur, vara särskilt fruktbar i fråga om mycket omdebatterade och omskrivna historiska gestalter. Herbert Tingsten har framhållit att man i sådana fall rent av kan tänka sig möjligheten av en statistisk bearbetning, i fråga om olika synpunkters och åsikters fördelning, av litteraturen från skilda tider.²⁶

Som redan berörts komplicerar emellertid bevisproblem i många fall det hela. Många gånger har forskaren vid historiografisk framställning inte tillgång till sådant källmaterial, som brukar få stå för bevisningen i andra — även historiografiska sammanhang.²⁷ Det kan hända att i ett relativt stort antal enskilda fall vid en större undersökning av senast diskuterade typ rimlig bevisning för de hävdade teserna saknas. Man kan då ställa frågan om läsaren skall nöja sig med den subjektiva övertygelse han kanske får att de samband mellan miljö och historisk text, som författaren hävdar, är verkliga. Det ligger delvis i sakens natur att just det långa tidsperspektivet kan suggerera och förvilliga. Hunnen till sammanfattningen blir läsaren — om vi tänker på exemplet med Fredrik den store — kanske alltför övertygad om att det verkligen finns en franska revolutionens Fredrikbild, en romantikens, en liberalismens och så vidare.

²⁵ Scandia 1973, s. 152.

²⁶ Idéer och genier (1953), s. 10.

²⁷ Se ovan s. 102 f. om Torstendahl om F. F. Carlson och Ottar Dahl.

Speciella problem reses när det blir fråga om dels att behandla forskning från senare år historiografiskt, dels — vilket i en del fall är detsamma — att historiografera när man endast förfogar över ett snävt tidsperspektiv. I översikterna över forskningsutvecklingen i "Det kalla kriget. Atombomben" tar exempelvis Göran Rystad inte i någon större utsträckning upp sådan samvariation, som ovan berörts. Det står exempelvis inte helt klart i vilken grad han anser att hela den av honom beskrivna bipolära situationen utgör ena komponenten i en sådan samvariation. Det ligger nära till hands att fråga sig om hans återhållsamhet beror just på det snäva tidsperspektivet. Historiografen hämmas ju i ett sådant fall inte blott av omöjligheten att i någon större utsträckning utföra analysen "över tid". Därtill kommer, när det gäller de senare årens forskning, helt enkelt svårigheterna att på ett så kort tidsavstånd till sig själv få ett ordentligt historiografiskt perspektiv.¹ I de fyra historiografiska översikterna i "Amerika" är det slående att Rystad, då han söker blottlägga forskarens tidsbundenhet, i större utsträckning stannar inför mera inomvetenskapliga än inför yttre politiska och sociala faktorer,² måhända — då i en del fall även här tidsperspektivet är ganska kort — av liknande skäl.

Det är ganska påtagligt att Birger Sallnäs i sin efterskrift av 1964 till Hugo Valentins frihetstidshistoriografi avstår från att förklara historiografiskt.³ Förutom det förhållandet att de flesta behandlade författarna var i livet, vilket förmodligen i en del fall kan verka hämmande, är det också här naturligt att förklara historiografens återhållsamhet dels med det korta tidsperspektivet (20 år), dels med svårigheten att historiografiskt genomlysa den allra modernaste forskningen. Det är ganska symptomatiskt att Georg Landberg i företalet till sin Gustaf III-historiografi särskilt konstaterar att den del av skriften som avser det senaste halvseklens utveckling "mindre fått karaktären av en strikt historiografisk exposé än en rad personligt färgade recensioner".⁴

Just Landberg har emellertid i ifrågavarande arbete gjort ett ambitiöst försök att anvisa en väg, som åtminstone avser att skapa en inkörspport för ett historiografiskt angrepp på modernare historisk litteratur. Det sker genom en distinktion mellan vad han kallar "normativ historieskrivning" respektive "historism".

"Den förra avser en framställning, som medvetet eller omedvetet utgår från en värdebejakelse av ett eller annat slag och med denna som utgångspunkt, positivt eller negativt, bedömer saksammanhang eller handlingar. Den andra termen avser his-

¹ Denna svårighet är givetvis inte identisk med den i föregående mening nämnda. Behandlar man "Erik av Pommern i den tidiga skandinavismens historieskrivning" har man inte i någon nämnvärd utsträckning möjlighet att utföra analysen över tid. Däremot har man ett ganska rejält tidsavstånd till sig själv.

² Om de inomvetenskapliga faktorerna, se vidare nedan s. 108 ff.

³ Frihetstiden inför eftervärlden, s. 55 ff.

⁴ Gustaf III inför eftervärlden, s. 8.

torisk bedömning, som utgår från uppfattningen, att snart sagt varje påvisbart historiskt faktum har ett 'egenvärde', om inte annat genom sin unika existens i tillvaron. Inte bara varje historisk period utan varje förlopp eller varje mänskligt handlande bör bedömas allenast med hänsyn till sina egna förutsättningar."⁵

Landberg säger att brytningen mellan dessa två olika sätt att skriva historia förtjänar att ännu starkare än tidigare markeras ungefär från tiden för första världskriget, då båda synsätten ännu mer utmejslats än tidigare, varigenom brytningen dem emellan fått ett ännu större historiografiskt intresse.⁶ Han upptager så till behandling delar av den vetenskapliga produktionen hos en exponent för vardera grundinställningen, nämligen för normativismen Fredrik Lagerroth⁷ och för historismen Beth Hennings.⁸ Det senare är inte mycket att säga om men vad Fredrik Lagerroths frihetstidsproduktion, i synnerhet från hans yngre år, beträffar⁹ erkänner nog alla att den, sprungen som den är ur ett mycket starkt politiskt samtidsengagemang, saknar varje intresse som typnorm för modern historievetenskap. Ehuru Lagerroths frihetstidsforskningar verkat starkt befruktande på senare forskning, är de närmast unika med sina värderingsförtecken.

Landberg har faktiskt lyckats hitta ytterligare ett exempel som åtminstone till dels passar in på hans definition av normativ historieskrivning, nämligen Sven Delblancs doktorsavhandling "Ära och minne".¹⁰ Det är nämligen riktigt att denna avhandling givit en normativt kritisk belysning av Gustaf III:s litterära historiepropaganda. Felet i Landbergs argumentering ligger emellertid i att även Delblanc utgör ett undantag. Så gott som alla svenska historiker från låt oss säga 1945 och framåt företräder vad Landberg kallat historismen.¹¹

Ottar Dahl har konstaterat att metoden att studera samvariationen mellan historikernas texter och deras politiska miljö får gränsen för sin räckvidd och tillämplighet satt av forskningens metodiska normer och av de kontrollmöjligheter källmaterialet erbjuder.¹² Detta är tungt vägande ord och Dahl är i sin avhandling om norsk historieforskning också i det stora hela mera benägen att satsa på inomvetenskapliga faktorer i sitt historiografiska förklaringsarbete. Det bör dock observeras att han erkänner värdet av samvariationsmetoden genom att han lägger den till grund för sin framställning av tiden efter 1870.¹³ Han har likväl en klar blick

⁵ A.a., s. 74.

⁶ A.a., s. 74 f.

⁷ A.a., s. 77 ff.

⁸ A.a., s. 83 ff.

⁹ Se ovan s. 102 f. och nedan s. 109 ff.

¹⁰ Landberg, s. 121.

¹¹ Det bör kanske sägas att det uttryckligen framgår att Landberg menar att hans distinktion mellan historism och normativism skulle vara generellt instrumental och ej endast i fråga om Gustaf III-litteraturen.

¹² Norsk historieforskning, s. 113.

¹³ A.a., s. 108.

Gustaf Jacobsons studie i svensk historiografi av år 1945,¹⁴ Olof Mustelins skrift om 1800-talets finska historieskrivning,¹⁵ Ottar Dahls arbete om norsk historieforskning¹⁶ samt G. P. Goochs stora verk om den europeiska historieskrivningen under 1800-talet.¹⁷ Vid behandling av historieforskningen i stort, geografiskt och tidsmässigt avgränsad, kan givetvis ytterligare inskränkningar komma i fråga. Man kan studera den inom en viss litteratur,¹⁸ ett visst vetenskapligt organ,¹⁹ eller ett visst lärosäte.²⁰ Sysslandet med ett helt lands historieskrivning leder lätt fram till studiet av ett folks eller en grupps historiebild, i den mån man kan konstatera existensen av en sådan. Ett kapitel i Hugo Valentins "Den fjättrade Clio"²¹ liksom ett par skrifter av den engelske historikern Herbert Butterfield²² erbjuder exempel på denna typ av historiografisk framställning.

Ett av de vanligaste och mest naturliga sätten att bedriva historiografisk forskning är att följa en märklig individs öden under en längre tid i historisk litteratur, som tillkommit under skiftande politiska system och konjunkturen. I regel följes då vederbörande inom sitt eget lands, eventuellt också i någon mån andra länders, historiska litteratur. Kända verk av Pieter Geyl och Hugo Valentin hör till denna forskningstradition²³ liksom arbeten av Georg Landberg²⁴ och Karl-Gustaf Hildebrand.²⁵ I detta sammanhang bör också nämnas uppsatser av Sten Carlsson om Robespierre i historieforskningen²⁶ och av Sture Bolin om synen på Gustav IV Adolf.²⁷ Inskränkningar i en arbetsuppgift av denna typ kan ske på olika sätt, till exempel genom att blott studera huvudpersonen, betraktad av en viss ideologi²⁸ eller genom att inrikta framställningen på ett speciellt historiografiskt delproblem.²⁹ En uppsats om polska historikers syn på Karl X Gustaf av Adam Heymowski har den bakgrunden att författaren av motiv, som helt står i den

¹⁴ Från Geijer till Hjärne (1945).

¹⁵ Studier i finländsk historieforskning 1809—1865 (1957).

¹⁶ Norsk historieforskning i 19. og 20. aarhundre (1959).

¹⁷ History and Historians in the Nineteenth Century (1913).

¹⁸ R. Liljedahl, Östersjöprovinsernas svenska tid i den tysk-baltiska historieskrivningen, HT 1929, s. 197 ff.

¹⁹ L. Stavenow, Historisk Tidskrift och den historiska vetenskapen i vårt land under ett halvt sekel, HT 1931, s. 1 ff.

²⁰ J. Rosén, Historieforskningen vid Lunds universitet, Fortid og nutid, XX. Bind (1957—1959), s. 141 ff.

²¹ Revisionen av den tyska historiebilden, s. 75 ff.

²² The Whig Interpretation of History (1950), Man on His Past (1955).

²³ Napoleon, For and Against (1949), i sv. övers. Napoleon — hjälte eller tyrann? (1967). Fredrik den store inför eftervärlden (1937). Den fjättrade Clio (1957), uppsatserna om Napoleon och Bismarck.

²⁴ Gustaf III inför eftervärlden (1968).

²⁵ Till Karl XII-uppfattningens historia, HT 1954, s. 353 ff. och 1955, s. 1 ff.

²⁶ Robespierre i nyare historieskrivning, i Grupper och gestalter (1964), s. 169 ff.

²⁷ Gustaf IV Adolf i svensk historisk opinion, i Från Tacitus till Tage Erlander (1963), s. 189 ff.

²⁸ G. Jacobson, Karl XII i götisk historieskrivning, KFA 1941, s. 120 ff.

²⁹ P. Geyl, The French Historians and Talleyrand, i Debates with Historians (1955), s. 198 ff.

“Historieforskningens tilknytning til den aktuelle politiske strid kan til visse tider tre sterkt i øynene, men er likevel stort sett forholdsvis overfladisk. Til syvende og sist er det rene erkjennelsebehov et sterkere motiv i forskningen enn tidsbestemte polemiske interesser. Under et lengere perspektiv danner derfor forskningens utvikling for størstedelen en relativt selvstendig strøm, hvor retningen først og fremst bestemmes av de vitenskapelige tradisjoner og normer i stadig brytning med nye skapende idéer.”⁵

Når det gjelder traditionens og den inomvetenskaplige utvecklingens betydelse, ligger det nära till hands att tänka på den starka inverkan Leopold von Ranke utövat på många, även politiskt starkt engagerade historiker i upprörda tider, en inverkan som i mycket stor utsträckning gäller det rent metodiska utan att ha något samband med de politiska ideal, som format Ranke själv.

Den bevisproblematik, som uppstår då man avser att fastslå inomvetenskaplig påverkan, blir inte till alla delar densamma, som då forskaren intresserar sig för politisk påverkan.⁶ Inte heller här har det emellertid utvecklats någon speciell metodik, som kan vara vägledande vid ställningstagandet till beroendefrågor. Man hjälper sig i allmänhet fram med de tämligen vaga påverkanskriterier, som, ofta i ganska likartade former, är accepterade inom ett flertal humanistiska vetenskaper. Då man gör historiografiska förklaringar, som hänvisar till rent inomvetenskapliga faktorer, torde det emellertid ofta vara lättare att prestera bevis för sina teser än då man vill förfäktat en politisk påverkan. Ett skäl härtill torde vara att forskare stundom lämnar upplysningar om intellektuell påverkan på sig själva, som är av sådan natur att de i sina huvuddrag får bedömas som sanna, medan man som regel torde vara mindre benägen att erkänna utomvetenskapliga influenser. Ett exempel på det förra har vi i samband med den påverkan lundafilosofen Hans Larsson utövat på Fredrik Lagerroth. Att denna är historiografiskt säkerställd beror i hög grad på att Fredrik Lagerroth själv påtalat den.⁷ Beviset säkras, kan man säga, genom att det får anses rimligt att tro att Lagerroth är ärlig i sina påståenden, vidare genom att det finns anledning att förutsätta en förmåga hos Lagerroth att bedöma saken.

Av intresse i bevissammanhanget är också ett par uppsatser av Hans Larsson, om vilka Lagerroth särskilt hävdar att de skulle ha påverkat honom, nämligen uppsatserna ”Platon som polemiker”⁸ och ”Några anmärkningar om politiska partier”.⁹ Allt detta bevisar säkert att en påverkan varit för handen. Att denna påverkan tagit sig ungefär de uttryck Lagerroth föreställer sig är sannolikt. Däremot går det givetvis inte att hävda att de nämnda faktorerna bevisar att påverkan varit exakt den Lagerroth uppger att den varit.

⁵ A.a., s. 195.

⁶ Se ovan s. 99 ff.

⁷ F. Lagerroth, Mina minnen av Hans Larsson, i En bok om Hans Larsson (1945), s. 101 ff. Om denna påverkan *Sjödell* 1965, s. 26 ff.

⁸ Tryckt bland annat i *Idéer och makter* (1909), s. 9 ff.

⁹ *Social Tidskrift* 1912, s. 13 ff.

Ett annat fall av vetenskaplig influens är den som Rolf Torstendahl hävdar att Leopold von Ranke utövat på Carl Gustaf Styffe.¹⁰ Bevisningen tillgår så att Torstendahl utifrån vad som är känt om Rankes metodiska åsikter, utförligt beskriver Styffes utveckling i detta avseende på ett sådant sätt att någon tvekan ej kan råda om den av honom hävdade influensen.¹¹

Jag skall låna ytterligare ett exempel från Rolf Torstendahl. Han skriver att flera av Harald Hjärnes lärjungar förde mästarens analysprogram vidare och att detta särskilt gäller Karl-Gustaf Westman i doktorsavhandlingen "Svenska rådets historia till år 1306" (1904), samtidigt som denne var påverkad av utländsk diplomatik.¹² Förenklat uttryckt tillgår bevisningen härför på följande sätt. Avhandlingen bygger, konstaterar Torstendahl, nästan uteslutande på diplommaterial och avviker från den samtida historieskrivningen genom att senare berättelser undanskjutits. Vidare hade Westman i hög grad tillgodogjort sig diplomatikens landvinningar och anknöt till monumentarbetet, då han analyserade frågor om ursprung och giltighet, i så hög grad att vissa av hans utredningar enligt honom själv snarast hörde hemma i urkundspublikationer. Vidare slog Westman fast att historikern inte fick konstruera fram något utan belägg. Det gällde att gå till vår egen historias källor, att tala när de tala och tuga när de tuga. I detta — liksom i analysen — konkluderar Torstendahl, var Westman en god hjärnelärjunge. Utifrån vad som tidigare är känt respektive vad Torstendahl ytterligare har att säga i sin avhandling om utvecklingen av diplomatikens vetenskap fram till ifrågavarande tidpunkt och om Harald Hjärne, är det helt klart att han bevisat hjärnelärjungeskapets respektive den utländska diplomatikens betydelse för Westmans forskarinsats inom ifrågavarande område.

6

I fortsättningen kommer jag att försöka belysa den inomvetenskapliga historiografien ytterligare genom att behandla dess insatser, då den ägnar sig åt forskarkarakteristiker, utredningar av påverkan från forskare till forskare, ställningstagande till forskningstraditioners betydelse, analyser av historikers vetenskapssyn och av andra vetenskapers inverkan på historieforskningen med mera.

Det är viktigt att se individualiteten hos en historiker, vars verk utgör en länk i en historiografisk utvecklingskedja, den individualitet som inte i och för sig har något att göra med denna. Vid inomvetenskaplig historiografi är det därför ofta på sin plats att forskaren utför ganska ingående "monografiska" granskningar av de olika författarindividualiteterna i anknytning till de viktiga verken. Pieter Geyl

¹⁰ Källkritik och vetenskapssyn, s. 137 f.

¹¹ Senast a.a., s. 126 ff.

¹² A.a., s. 262.

ger ingående författarkarakteristiker av bland andra Lanfrey,¹ Taine² och Hous-saye³. I fråga om Taine säger han som en förklaring till dennes sätt att skriva att han abstraherar en tidsålder alltför mycket, ett viktigt påpekande eftersom Taine i hög grad påverkat den senare Napoleonuppfattningen. En annan betydelsefull iakttagelse av Geyl, som berör författarindividualitet är det när han visar vilken betydelse Gabriel Hanotaux' tidigare forskningar i äldre fransk historia, särskilt om Jeanne d'Arc och Richelieu, hade för vad han kom att skriva om Napoleon.⁴

I Ottar Dahls bok om den norska historieforskningen finns också flera väl gjorda och för förståelsen av den historiografiska utvecklingen viktiga forskar-karakteristiker som av Jens Christian Berg,⁵ Rudolf Keyser och Peter Andreas Munch⁶ och av Ludvig Daae.⁷ Av synnerlig vikt är främst skildringen av hur de samtida medeltidsforskarna Keyser och Munch påverkade och kompletterade varandra — den ene systematiker, främst intresserad i konstitutionella och for-malrättsliga aspekter, den andre skarpsinnig och fantasifull detaljforskare, före-trädesvis fängslad av konkreta maktförhållanden — om man så vill en lycklig tidsmässig slump, som fick enorm betydelse för kommande historisk forskning i Norge.

Ett odlade av en sådan individualisering är det när Hugo Valentin i sin frihetsk-tidshistoriografi skildrar Carl Gustaf Malmströms syn på epoken företrädesvis som en funktion av hans personlighet⁸ medan Stavenows grundsyn på samma skede betecknas som en produkt av hans forskartyp.⁹ I detta sammanhang kommer Sten Carlssons påpekande av den i den moderna Robespierreforskningen epokbildande Alphonse Aulards starka biografiska och psykologiska intresse in,¹⁰ intressant av den anledningen att det förhållandet att den man som grundlade den moderna forskningstraditionen om den franske revolutionsmannen i utpräglad grad hade just denna intresseinriktning har påverkat utvecklingen av Robespierrebildens ända fram till nu.

En central faktor att beakta för den inomvetenskapliga historiografien är givet-vis den påverkan, som på olika sätt sker från forskare till forskare. Jerker Rosén har gjort det träffande påpekandet att just den konsekventa ensidighet med vilken Fredrik Lagerroth, särskilt i fråga om frihetstiden, hävdade sina teser, har blivit av stor betydelse för senare svensk historisk forskning, då den mer eller mindre

¹ Napoleon — hjälte eller tyrann?, s. 52 f.

² A.a., s. 89.

³ A.a., s. 109.

⁴ A.a., s. 281.

⁵ Norsk historieforskning, s. 19 f.

⁶ A.a., s. 39, 61.

⁷ A.a., s. 128.

⁸ Frihetstiden inför eftervärlden (1964), s. 14 ff.

⁹ A.a., s. 33 f.

¹⁰ Grupper och gestalter, s. 170.

påverkat de flesta arbeten i inre svensk historia, inte minst på det medeltida forskningsområdet.¹¹ I Hildebrands Karl XII-historiografi, Geyls Napoleonbok och Dahls bok om den norska historieforskningens historia hävdas på ett flertal ställen påverkan från författare till författare. Hildebrand konstaterar Lagerbringpåverkan dels på Harald Hjärne,¹² dels på Jonas Hallenberg.¹³ I Geyls arbete vimlar det av sådana exempel. Han påtalar inverkan från Bignon till Thiers,¹⁴ från Thiers till Lanfrey och d'Haussonville,¹⁵ från Armand Lefebvre till Vandal,¹⁶ från Sorel till Masson,¹⁷ från Bourgeois till Driault,¹⁸ från Taine och Madame de Staël till Musset¹⁹ och från Madelin till Vandal och Sorel.²⁰ Ottar Dahl konstaterar influens från Christian Magnus Falsen till Jens Christian Berg,²¹ från Rudolf Keyser och Peter Andreas Munch till Ernst Sars²² och från Karl Lamprecht till Halvdan Koht och Edvard Bull.²³ Han förtecknar vidare omsorgsfullt de mera betydande historiker Ernst Sars i sin ungdom studerat och rönt påverkan av, Buckle, Guizot, Michelet, Tocqueville, Taine och Fustel de Coulanges.²⁴ Jag vill inte hävda att de tre historiograferna i samtliga fall bevisat att den av dem hävdade påverkan verkligen förelegat eller att det i varje enskilt fall skulle vara möjligt att prestera sådana bevis, men det är viktigt att söka sådana influenser som ett regulativ mot tendensen att låta den politiska samvariationstanken få en alltför stor dominans och mot tendenser till övergripande men alltför svagt grundade generaliseringar i fråga om historieskrivningens och historieforskningens utveckling i stort.

Påverkan från forskare till forskare är av naturliga skäl mycket ofta förknippad med den direkta lärare — lärjunge — relationen. Sten Carlsson skildrar instruktivt betydelsen för Albert Mathiez av hans lärjungeskap till Alphonse Aulard, hur den från början gentemot läraren följsamme lärjungen gradvis frigör sig från dennes inflytande, delvis genom att han kom att i sin mognare forskning koncentrera sig på en viss problematik, den religionshistoriska, där just de största bristerna hos Aulard står att finna.²⁵

¹¹ Historieforskningen vid Lunds universitet, s. 152. Jämför *U. Sjödel* om Erik Lönnroth i HT 1965, s. 53.

¹² HT 1954, s. 364 f.

¹³ HT 1954, s. 367.

¹⁴ Napoleon — hjälte eller tyrann?, s. 35.

¹⁵ A.a., s. 86.

¹⁶ A.a., s. 168.

¹⁷ A.a., s. 174.

¹⁸ A.a., s. 228.

¹⁹ A.a., s. 241.

²⁰ A.a., s. 275.

²¹ Norsk historieforskning, s. 22.

²² A.a., s. 162, 172, 176.

²³ A.a., s. 231.

²⁴ A.a., s. 157.

²⁵ Grupper och gestalter, s. 173.

I min uppsats om kungamakt och aristokrati i svensk 1900-talsdebatt undersöker jag en påverkanslinje från författare till författare i fem led i fråga om synen på 1634 års regeringsform, Anders Fryxell — Fredrik Lagerroth — Carl Arvid Hessler — Sven A. Nilsson — Stellan Dahlgren.²⁶ Skälet härtill var ett behov att förklara det faktum att hos den siste forskaren i raden, Dahlgren, en radikal förändring i grundläggande avseenden skett i synen på regeringsformen i förhållande till de första leden i kedjan, utan att någonstans över hela linjen polemik förts mot föregångarna utan tvärtom var och en som skrivit, varit påverkad och beroende av föregångaren.

En faktor av i sammanhanget genomgripande vikt är den roll forskningstradition spelar. Detta begrepp tilldelar jag en så vid innebörd att ett stort antal sinsemellan starkt heterogena historiografiska företeelser kommer att få exemplifiera det. En övergripande målsättning blir att visa hur inomvetenskapliga faktorer väl hävdar sig gentemot andra i konkurrensen om att ha befogade anspråk på att ingå i det historiografiska förklaringsmönstret.

För uppkomsten på längre sikt av en forskningstradition spelar själva utgångspunkten för forskning inom ifrågavarande område den allra största roll. Här kan rymmas förhållanden, som till stora delar bestämmer den följande utvecklingen. Betydelsen härav i ett konkret fall har Pieter Geyl skickligt rätt ut i ett inledande kapitel. "Antitesen i början" i sin Napoleonshistoriografi.²⁷

Karl-Gustaf Hildebrand har konstaterat att den äldre Karl XII-debatten till stor del präglades av Voltaire, den förste auktoritative skribent, som skrev historiskt om Karl XII. Detta beror på att det voltaireska kungaporträttet inte representerade vare sig något ensidigt förhållande eller ensidigt svartmålande utan i stället redan från början beröm och klander däri hade var sitt givna utrymme, så att debatten aldrig fick någon möjlighet att låsas fast i ensidigheter.²⁸ I fråga om betingelserna för uppkomsten av ett forskningsläge i fråga om Robespierre var förutsättningarna från början andra. Sten Carlsson konstaterar, att man redan i den tidigaste robespierreliteraturen finner en stark splittring mellan panegyriker och kritiker, samtidigt som detta inledande debattläge karakteriseras av att ingen av de agerande söker kontakt med primärmaterialet.²⁹ Som framgår av Carlssons följande framställning kom också i detta fall karakteristiska egenskaper hos utgångsläget att i viktiga hänseenden sätta spår i hela den följande utvecklingen.

Vid slutet av 1800-talet täcktes skedet 1654—1792 i Sveriges historia genom samtiden och den närmast följande generationen synnerligen auktoritativa epokhistoriska verk av F. F. Carlson, Carl Gustaf Malmström och Claes Theodor Odhner, alla tre direkt eller indirekt geijerlärjungar. Den historiebild, som där-

²⁶ HT 1965, s. 56 ff.

²⁷ Napoleon — hjälte eller tyrann?, s. 11 ff.

²⁸ HT 1954, s. 357 ff.

²⁹ Grupper och gestalter, s. 169.

igenom skapades, kom att få ett så fast grepp om sinnena att inte ens Harald Hjärne i all sin geniala originalitet på några avgörande punkter förmådde frigöra sig från den. Härigenom uppkom en forskningstradition inom svensk historieskrivning och historieforskning, som ännu i dag inte spelat ut sin roll, i all synnerhet inte om man i fråga om begreppet 'forskningstradition' tillåter en innebörd, som täcker företeelsen att forskaren är präglad av en tradition, till vilken han har en oppositionell inställning.³⁰

I fråga om slaget vid Nördlingen år 1634 finns en synnerligen omfattande vetenskaplig diskussion. Göran Rystad har konstaterat att forskarnas meningar har gått starkt i sär på grund av skilda värderingar av religiös och nationell art, vilket så mycket lättare kunnat ske som källmaterialet givit rum för mycket olika tolkningar.³¹ Rystad hävdar alltså här en utomvetenskaplig samvariation, ehuru han inte i sin uppsats har anledning att gå närmare in på frågan. Det är möjligt att detta är delvis träffande. Emellertid är det svårt att se att det skulle vara något sådant, som främst präglar forskningsutvecklingen på ifrågavarande område. Betraktar vi den skriftsekvens, som är knuten till namnen Weng-Fuchs-Fraas-Weinitz-Droysen-Struck-Leo-Jacob-Fuentes-Delbrück-Kretzschmar är det slående hur "självgenererande" forskningsutvecklingen ter sig, hur det ena inlägget efter det andra förutsätter det närmast föregående. Denna tendens markeras endast ytterligare av att diskussionen är ganska starkt militärtekniskt betonad och det förhållandet att den är starkt polemisk hela vägen ändrar ingenting i det hela. Det ter sig svårt att bryta sig loss ur de problemställningar, som genom denna sekvens av krigshistoriska forskningsprodukter blivit traditionella. När det ändå skett, som i Rystads eget arbete "Kriegsnachrichten und Propaganda" har det varit möjligt endast genom en banbrytande insats, som lägger helt nya aspekter på det historiska skeendet.³²

³⁰ Jämför ovan s. 90 f.

³¹ Vem orsakade Nördlingenkatastrofen 1634? VSLA 1958—59, s. 60.

³² Jag skall ge ytterligare två exempel på temat, hämtade från utländsk historieforskning.

Under senare år har i England förts en mycket observerad debatt om Hitlers utrikespolitiska avsikter, som initierats av två ledande oxfordhistoriker, A. J. P. Taylor och Hugh Trevor-Roper (en översiktlig redogörelse för denna diskussion finns i *Rystad-Tägil*, Internationell historia 1, 1970, s. 109 ff). Det går knappast att betvivla att detta är en debatt av det slag, som mycket länge kommer att påverka, till och med prägla, fortsatt forskning inom området, bland annat och framför allt därigenom att den på ett grundläggande och skarpsinnigt sätt för första gången fixerat källkritiska problem av en struktur, som till stor del var nya för historikerna.

År 1936 sände den amerikanske historikern *Julius W. Pratt* ut ett arbete "Expansionists of 1898", som markerade en definitiv brytning med den då gängse synen på det spansk-amerikanska kriget (*Rystad*, Amerika, 1969, s. 49). Pratt skilde på ett sätt, som ej tidigare skett, mellan den utveckling, som ledde fram till kriget och de resultat detta förde med sig. Rystad konstaterar att Pratts distinktion leder till den intressanta frågan hur denna utveckling skedde, förvandlingen från vad som opinionsmässigt närmast hade korstågskaraktär till ett typiskt erövringskrig (*Rystad*, a.a., s. 51). Pratts distinktion är ett uttryck för något rent inomveten-

Jag skall ytterligare något söka belysa hur generellt viktiga aspekter på en forskningstraditions utveckling och betydelse kommer fram i Pieter Geyls Napoleonshistoriografi. Geyl konstaterar om Mignets korta skrift om den franska revolutionens historia, som då den kom ut 1824 rönt föga erkännande, att det i den trots dess förtjänster inte fanns någon mögnad i dess Napoleonbild och han fortsätter: "Mognad och liv i Napoleonbilden skulle först komma med en hel serie av beundran präglade, brett upplagda verk, innan tiden var inne för den besinningsfulla eftertanken, då många av den unge Mignets idéer skulle komma till sin rätt igen."³³ Jag tolkar Geyl så att hans mening är att uttrycka den viktiga tanken att en representant för en viss forskartyp, som behandlar ett ämne, där kraven på en framställning i en något så när bestämd mening kan definieras, kan komma in så att säga på fel plats i en forskningstradition, så att hans speciella förtjänster inte på kort sikt kan göra sig gällande och bli erkända. Liknande men varierande tankebanor snuddar han vid, då han några sidor längre fram konstaterar om Mignets samtida Bignon att denne inte kunde föreställa sig den enorma variation av synpunkter och problemställningar, som skulle möta i senare tiders napoleonforskning.³⁴ Den utförliga skildring av Gabriel Hanotaux' antitetiska framställning Geyl ger³⁵ är utformad på ett sådant sätt att en tanke tränger sig på läsaren, som författaren faktiskt aldrig själv formulerar, nämligen att hans beskrivning av Hanotaux som napoleonforskare aldrig under några betingelser skulle passa in på en vetenskapsman, som befinner sig i början av en forsknings-tradition.

Geyls insikt inte endast om forskningstraditionens betydelse utan också om betydelsen för denna hos de forskare, som skapar den, framträder särskilt tydligt i hans framställning av Georges Lefebvre. Lefebvres verk betecknar ju kulmen av en lång vetenskaplig utveckling och Geyl visar också hur han, liksom Hanotaux men på ett ännu mera harmoniskt sätt än denne, assimilerat den tidigare napoleonlitteraturen³⁶ och sammanfattar omsorgsfullt dess betydelse för honom.³⁷ När han behandlar delproblemet om Lefebvre och civillagen framhåller han uttryckligen hur en lång rad monografier av franska och utländska historiker gjort det möjligt för Lefebvre att höja sig över tidigare generationers ytlighet och generaliseringar och slår fast att man här får ett påtagligt bevis för att den förda veten-

skapligt, närmast ett i en känsla för den vetenskapliga stringensen bottnande metodiskt krav, som starkt kom att påverka den följande forskningsutvecklingen därigenom att just ur nämnda distinktion speciella vetenskapliga problemställningar följt, vilka blivit starkt vägledande för senare historiker.

³³ *Geyl*, a.a., s. 22.

³⁴ A.a., s. 24.

³⁵ A.a., s. 281.

³⁶ A.a., s. 298 f.

³⁷ A.a., s. 302.

skapliga diskussionen varit till nytta.³⁸ Det mest slående exemplet på den betydelse Geyl tillmäter forskningstraditionen för Lefebvres verk kommer då han, för att underbygga sin framställning, återger innehållet i en exposé över den tidigare napoleonforskningens syn på problemet krig och fred, som Lefebvre själv sammanställt.³⁹

Ett exempel på en forskningstradition i en speciell delfråga, som uppkommit ur utomvetenskapliga förhållanden, möter då Geyl reder ut de franska historikernas förhållande till Talleyrand.⁴⁰ Geyl ställer läsaren inför ett historiografiskt problem: varför har utländska historiker genomgående lagt i dagen en mera positiv inställning till Talleyrand än de franska? Det ger sig av sig själv att svaret inte gärna kan vara att fransmän mer än andra folk ogillar den karaktärs- typ, som Talleyrand företräder.

Man kunde kanske tänka sig den möjligheten att sådana franska historiker, som ogillar Napoleon, skulle gilla Talleyrand, men detta är faktiskt inte fallet.⁴¹ Motsägelsen upplöser sig, då man betänker fransmännens mycket starka känsla för staten, deras vaktslående kring *le droit administratif*, deras legalism. De franska historikerna, även de napoleonkritiska, har menat att det trots allt var kejsaren som representerade staten och lagen och att Talleyrand i en speciell mening stod utanför dem. Rent allmänt är det också, konkluderar Geyl, lättare att rekommendera medborgarna i ett annat land att göra uppror mot en diktatur än det är att gilla att se en sådan doktrin praktiseras i sitt eget land.⁴²

7

När historiografen inriktar sin analys på historikernas vetenskapssyn — vilket är fallet i Ottar Dahls och Rolf Torstendahls tidigare citerade avhandlingar — gör han en markant bekännelse till åsikten att en huvuduppgift för historiografisk forskning är att belysa de inomvetenskapliga faktorernas inverkan på historikerna.¹ I det första kapitlet av sin bok om norsk historieforskning, vilket avhandlar 1700-talet fram till 1814, lägger Dahl helt och hållet huvudvikten vid frågor om metodik, källkritik och forskningsutveckling. Även senare tar han gärna och

³⁸ A.a., s. 310.

³⁹ A.a., s. 312 f.

⁴⁰ The French Historians and Talleyrand, i *Debates with Historians* (1955), s. 198 ff.

⁴¹ A.a., s. 205.

⁴² A.a., s. 206. — En forskningstradition av något annat slag, men också den av utomvetenskapligt ursprung, blottläggs av Geyl, då han visar hur i Nederländerna en historiebild växt fram, genom att några forskare blivit normbildande, vilka talat om Belgien och Nederländerna i äldre tider under intryck av sina politiskt laddade upplevelser och uppfattningar av dessa begrepp som namn på moderna stater respektive rent allmänt av det moderna statsbegreppet. *The National State and the Writers of Netherlands History*, i *Debates with Historians* (1955), s. 179 ff.

¹ Jämför B. Odén, *Historia som forskningsprocess*, Scandia 1973, s. 153 f.

ingående upp metodiska frågor, utvecklingen av källkritiken uppmärksammas² och så vidare.

Det är påfallande att Dahl över huvud ger breda teckningar av den intellektuella och vetenskapliga miljön. En förutsättning för att kunna göra detta och samtidigt ge en bild av flera forskares vetenskapssyn i stort, betraktad ur ett flertal aspekter, när framställningen omspannar halvtannat århundrade, är att norsk historieforskning i mycket stor utsträckning varit koncentrerad på vissa bestämda problemkretsar som sagatidens problem och sådana, som kan anges med hjälp av årtal; 1163—1164, perioden 1537—1660, 1814, 1905 och så vidare. Liknande betingelser föreligger inte i fråga om svensk historieforskning och Rolf Torstendahl har, för att ingående kunna analysera utvecklingen under så lång tid som en hundraårsperiod, tvingats till begränsningar. Vad han undersöker är vetenskapssynen, det vill säga de kriterier en historiker använder för att avgöra vad som är vetenskaplig historieskrivning,³ och källkritiken, det vill säga ställningstaganden till problemet hur forskaren skall förhålla sig till stridiga uppgifter i materialet jämte principiella uttalanden i trovärdesfrågor beträffande speciella typer av material.⁴ Genom denna tematiska avgränsning har det blivit möjligt att studera ett ganska stort antal historiker, utspridda på en lång tidsperiod.⁵

I fråga om forskarens vetenskapssyn har Ottar Dahl gjort en grundläggande distinktion, nämligen den mellan "realuppfattningar" och "metauppfattningar".⁶ De förra avser sådana synpunkter historikern lägger på sitt stoff, de metodiska principer han använder i sin forskningspraxis,⁷ de senare har att göra med hans mening om andras och egna forskningar, teorier och så vidare. Om man står för en sådan forskningsinriktning som Dahl och Torstendahl måste givetvis denna distinktion vara ständigt närvarande hos historiografen. Analyser, som bygger på den, bör emellertid, där den är möjlig att tillämpa, bli i hög grad givande, då det gäller att belysa det historievetenskapliga forskningsarbetets djupstruktur.

Vid forskningar i äldre tiders historiska litteratur har det inte varit helt ovanligt att historiografen berört inverkan från andra vetenskaper på historikerna. Detta är bland annat fallet i Cassirers och Torstendahls arbeten.⁸ Att påpekanden om sådana influenser blir mera frekventa, då man behandlar historisk litteratur från senare skeden, då vetenskaplig kommunikation och vetenskapligt samarbete förekommer i en helt annan omfattning än tidigare, ligger i sakens natur. Två samlingar av historiografiska översikter, den ena av Rystad,⁹ den andra av samme

² A. a., s. 66, 69.

³ Källkritik och vetenskapssyn, s. 1.

⁴ A. a., s. 2.

⁵ Jämför *G. Eriksson*, rec. av Torstendahl i *Lychnos* 1963—64, s. 370.

⁶ Rec. av Torstendahl, *NHT* 1965, s. 310.

⁷ Se också *Norsk historieforskning* — — —, s. 198.

⁸ Se till exempel *Källkritik och vetenskapssyn*, s. 137, 333.

⁹ *Amerika* (1969).

författare i samarbete med Sven Tägil,¹⁰ ger exempel på detta. Artiklarna där om spansk-amerikanska krigets utbrott, den progressiva rörelsen, Turners tes och första världskrigets utbrott påpekar influenser från så skilda håll som beteendevetenskaperna, etnologien, statistiken, den moderna tillväxtteorien, konfliktforskningen och den allmänna statsvetenskapen.¹¹

Det är självklart att en historiografisk utveckling, som studeras över tid, för vissa perioder mera kan påkalla uppmärksamhet för de inomvetenskapliga aspekterna och för andra för de utomvetenskapliga. Detta är exempelvis fallet i fråga om utvecklingen av synen på det nordamerikanska inbördeskriget, vilket Göran Rystad träffande karakteriserat. Tiden närmast efter krigsslutet företer som man kunde vänta en starkt subjektiv historieskrivning med partskänslorna djupt engagerade. De historiska skrifterna markerar närmast en fortsättning på kampen med andra vapen — polemikens. Mot slutet av århundradet inträder emellertid en förändring. När de skildrade händelserna mera kommer på avstånd, och en historikergeneration trätt fram på den vetenskapliga arenan, vilken ej själv tagit del i striderna, börjar man nalkas problemen på ett mera analytiskt-vetenskapligt sätt. Detta sker samtidigt som amatörhistorikerna i Amerika mera definitivt överflyglas av universitetsmännen.¹² Om en forskare då mera ingående behandlade synen på inbördeskriget är det sannolikt att hans uppmärksamhet, då han skrev om tiden efter säg 1900, mera vreds åt den inomvetenskapliga tidsbundenheten.

Detta är rent generellt ett helt naturligt förhållande. Antag, om vi förflyttar oss till en helt annan miljö, att en historiker studerar "Kalmarunionen i nordisk historieforskning". Det förefaller helt naturligt att han, när han behandlar de historiker som skrev under skandinavismens glansdagar liksom dem som skrev strax efter dess sammanbrott, skänker stor uppmärksamhet åt politisk inverkan på dem eller åt möjligheterna av en sådan. När man kommer fram till den moderna diskussionen, som inleddes med att Lauritz Weibull och Gottfrid Carlsson samtidigt 1930 sände ut uppsatser, där de kommit till i grundläggande avseenden diametralt motsatta resultat vid behandlingen av samma ämne, står det å andra sidan klart att den politiska samvariationsmetodiken inte skulle vara instrumental. Antag att man kunde visa att en svensk historiker, som deltagit i debatten på

¹⁰ Internationell historia, 1 (1970).

¹¹ Amerika, s. 51, 106, 140. Internationell historia, 1, s. 17, 20. Det är i detta sammanhang också skäl att påminna om den betydelse den psykologiska vetenskapens utveckling under 1900-talet fått för historikerna genom de fördjupade kunskaperna om människan, som därigenom vunnits. — Om psykologiens betydelse för historien, se exempelvis *J. Steenstrup*, *Historieskrivningen under det nittonde århundradet* (1922), s. 126. *B. Hildebrand*, *Klimatväxlingen i modern svensk biografi*, PHT 1959, s. 106. *B. Boëthius*, *Historiska omvärderingar*, PHT 1965, s. 75. *G. Landberg*, *Gustaf III inför eftervärlden* (1968), s. 67, 77, 134. *S. Carlsson*, *Grupper och gestalter* (1964), s. 170, 179.

¹² Amerika, s. 7 ff.

1930- eller 1940-talet, varit starkt engagerad i den nordiska rörelsen, antag vidare att han i sig själv varit benägen att låta sin framställning färgas härav (vilket a priori inte ter sig sannolikt), likväl skulle de härskande, outtalade normerna för hur vetenskapliga diskussioner föres liksom forskningslägets beskaffenhet med mycket stor sannolikhet hindra honom från något sådant. Att lägga huvudvikten vid de inomvetenskapliga faktorerna tycks också nästan alltid vara det motiveerade, då man historiografiskt analyserar en kortare, strikt vetenskaplig skriftsekvens.

Stundom kan historiografen ha anledning att samtidigt betrakta en historiker eller en historisk företeelse ur såväl inom- som utomvetenskaplig synpunkt. I sin ingående framställning av Harald Hjærnes Karl XII-syn gör Hildebrand rättvisa åt båda aspekterna¹³ och när Sten Carlsson skildrar förutsättningarna för Albert Mathiez' forskarinsats registrerar han sådana av båda slagen.¹⁴ I ett vidare sammanhang — vid framställning av den historiska skolans betydelse i Norge¹⁵ och vid utredning av evolutionismens inverkan på historieskrivningen under 1850- och 1860-talen¹⁶ står aspekterna sida vid sida hos Ottar Dahl.¹⁷

The historian as a function of his own time

The paper attempts to indicate and systematise different problems raised by historiographical research. The historian is constantly under the influence of contemporary trends and tendencies. Various aspects of this influence are illuminated, including the circumstance that he is often strongly influenced by contemporary phenomena to which he has an antipathic attitude. It is also pointed out that large parts of the work of the scientific historian are not influenced by time. Another phenomenon dealt with is the connection between contemporary influences and choice of subject. The time factor is placed in relation to the problem of objectivity. The author maintains that the demand for objectivity is equally applicable to the historiographical scientist as to those who conduct other kinds of historical research.

After illustrating various possible forms of historiographical presentation the paper takes up the approach which looks for connections between the scientific texts produced by historians and the political and social environment in which they live. Special emphasis is given to the problem of proof in such research. It is maintained that the

¹³ HT 1955, s. 34 ff.

¹⁴ Grupper och gestalter, s. 172 f.

¹⁵ Norsk historieforskning, s. 36 ff.

¹⁶ Senast a.a., s. 82 och andra ställen.

¹⁷ När det gäller en historikers benägenhet att anlägga inomvetenskapliga resp. utomvetenskapliga synpunkter på en historiografisk utvecklingslinje finns ett intressant fall att notera. När Bertil Boëthius recenserade Rolf Torstendahls avhandling om källkritik och vetenskapssyn (Källkritik och syntes, HT 1965, s. 306 ff.) anlade han i sina egna, i en del fall synnerligen värdefulla, deduktioner genomgående endast inomvetenskapliga och ej i ett enda fall utomvetenskapliga aspekter. Man kan resa frågeställningen om en forskare, när han personligen varit starkt vetenskapligt engagerad i ett historiografiskt förlopp, mera generellt tenderar till ett sådant urval i sina förklaringsförsök.

evidence on which successful research of this type is based is often quite generally of the same kind as that cited by other historical research. A study is made of questions which may arise when the scholar follows the fate of a single individual over a long period in historical literature. One section discusses problems which appear when the historian analyses scientific literature from recent times and when—which in many cases is the same thing—he only has a brief time perspective at his disposal. The author also points out the limitations of the approach which tries to prove relationships between scientific texts and political and social environments.

Two subsequent sections deal with historiographical research that concentrates on the intra-scientific influence to which historians are exposed. Here too the problem of proof is discussed, and special emphasis is placed on the importance of research traditions in the widest sense of the term. Finally, certain cases are analysed in which the historian avails himself of various mixed forms somewhere between the political covariation method and methods which highlight the intra-scientific factors.